

NYELVJÁRÁSI ADATOK

Felsőzsolca helynevei

Akácós-dűlő¹ 'a város keleti felén található, a Juhjárom-alsó-dűlő és -felső-dűlő között' 1972: *Akácós dűlő* (Zsíros 50), 2010: *Akácós-dűlő*,² **Juhjárom-közép** 1891: *Juhjárom közép* (Mft.), **Juhjárom-közép-dűlő** 1972: *Juhjárom közép dűlő* (Zsíros 50), **Juhjárom-középső** 1993: *Juhjárom középső* (Fzs.tört. 46), **Juhjárom-középső-dűlő** 1993: *Juhjárom középső dűlő* (Fzs.tört. 98, 136). — Az *Akácós-dűlő* nevét az e területen levő sűrű akácok után kapta (Zsíros 50). A *Juhjárom-közép(ső)-dűlő* a *Juhjárom-dűlők* középső részét jelöli. A névalakokban a megkülönböztető szerepű jelzői rész (*közép[ső]*) az alapnév két névrésze köré ékelődött be. Mindkét névváltozatot elliptikus formában is használják: *Juhjárom-közép(ső)*.

Almás l. Almás-kert.

Almás-kert 'a Juhjárom-felső-dűlőtől északra található terület, a 37-es főút határolja' 1972: *Almáskert* (Zsíros 48), 1993: *Almáskert* (Fzs.tört. 115), 2010: *Almás-kert*, **Almás** 1972: *Almás* (Zsíros 48), 2010: *Almás*, **Gyümölcsös** 1971: *gyümölcsös* (L1), 1972: *gyümölcsös* (L1), 1972: *Gyümölcsös* (Zsíros 48), 2010: *Gyümölcsös*. — Nevét onnan kapta, hogy gyümölcsöt termesztettek ezen a területen, mára azonban már kivágták benne a gyümölcsfákat.

Álom-zug l. Kartács.

Alsó-berek 'a Csepnyiket és Kartácsot magába foglaló terület' 1996: *Alsó-berek* (Putz-Zsíros 15). — Az *alsó* jelző a területnek arra a tulajdonságára utal, hogy alacsony fekvése és a Sajó közelsége miatt gyakran elöntötte az ár. A *berek* 'parti liget, liget' jelentésű (TESz.). Vö. **Berek**.

Alsó-dűlő 'külterület a város keleti részén, az Onga felé vezető út jobb oldalán' 1891: *Alsó dűlő* (Mft.), 1972: *Alsó dűlő* (Zsíros 47), 2010: *Alsó-dűlő*. — Az *alsó* melléknév és a *dűlő* földrajzi köznévi összetételeként jött létre, és az Ongai-Kis-part alatti mélyebb fekvésű területet jelöli meg.

¹ A szócikkeket betűrendbe sorolva közlöm, címszóként a jelenleg is használt alak áll, a névváltozatok a szócikken belül kiemelve szerepelnek.

² A 2010. évi adatok élőnyelvi gyűjtésből valók. Adatközlőim voltak: Kenyeres Sebóné 92 éves, Péter Lászlóné 72 éves, Sipkó Pál 77 éves felsőzsolcai lakosok.

Alsózsolcai-határdűlő 'dűlő a város déli részén, az Alsózsolcára vezető út bal oldalán' 1891: *Alsózsolczai határdűlő* (MFt.), 1972: *Alsózsolcai határ dűlő* (Zsíros 15), 2010: *Alsózsolcai-határdűlő*, **Márton-dűlő** 1972: *Márton dűlő* (Zsíros 15), 2010: *Márton-dűlő*. — A *Márton-dűlő* elnevezés bizonyára arra utal, hogy a hely egy *Márton* nevű személy tulajdonában (vagy használatában) állt.

Arany-domb l. **Király-domb**.

Arnóti-dűlő 'a Legelő és a Mester-dűlő közötti terület, a várost északon választja el Arnóttól' 1972: *Arnóti dűlő* (Zsíros 41), 2010: *Arnóti-dűlő*, **Lapos** 1993: *Lapos* (Fzs.tört. 136), 2010: *Lapos*, **Lapos-dűlő** 1891: *Lapos dűlő* (MFt.), 1972: *Lapos dűlő* (Zsíros 41), 1980: *Lapos-dűlő* (MoFnT.), 1993: *Lapos dűlő* (Fzs.tört. 98), 2010: *Lapos-dűlő*, **Lapos-rét** 1864: *Lapos rét* „szántó föld, mert a földes Uraság által a vólt jobbágyoknak rét helyébe adatott” (Pesty), 1993: *Laposrét* (Fzs.tört. 135, 139). — A névadás motivációját a dűlő fekvése adta, egyrészt Arnót falu szomszédsága, másrészt mélyebb, sík fekvése. A *Lapos* névváltozat a földrajzi köznévi főtag ellipszisével alakulhatott ki.

Arnóti-temető l. **Régi-zsidótemető**.

Bánya l. **Kavicsbánya**.

Bársonyos 'patak Felsőzsolca keleti határánál, Alsózsolcától választja el a várost' 1782–1785: *Bársonyos* bach (EKFT.), 1799: *Bársonyos* „Nevezetes folyó víz Borsod vármegyében; Aszaló, és Onga helységek határainak kiáradásakor ártalmas, halakkal és jó ízű rákokkal bővelkedik” (Vályi), 1802–1811: *Bársonyos* (Görög), 1806: *Bársonyos* (Lipszky), 1972: *Bársonyos* (Zsíros 52), 1980: *Bársonyos* (MoFnT.), 1993: *Bársonyos* (Fzs.tört. 12, 16, 17, 18, 23, 33), 2010: *Bársonyos*, **Bársonyos-patak** 1972: *Bársonyos patak* (Zsíros 52), 2010: *Bársonyos-patak*. — Ilyen nevű állóvizet Bodrog megyében már a 13. század közepétől említenek: 1255: *Barsunus* (KMHSz. 1.). KISS LAJOS szerint a *bársony* főnévből alakult -s helynévképzővel. Az ilyen nevek talán a környék jellemző növényzetével állnak összefüggésben, a *bársony* lexemával ugyanis számos növénynév alakult: *bársonybereg*, *bársonyos árvacsalán*, *bársonyvirág* stb., de az is elképzelhető szerinte, hogy a név „bársonyosan finom fövényre utalhat” (vö. FNESz.). A *Bársonyos-patak* forma bizonyára kiegészüléssel jött létre. Vö. **Kis-Bársonyos**.

Bársonyos-patak l. **Bársonyos**.

Berek ~ **Bereg** 'rét, a város északnyugati külterülete a Bódván túl' 1864: *Bereg* „Bereg, legelő, hajdan irtatlan bereg volt” (Pesty), 1972: *Berek* (Zsíros 42), 2010: *Berek*, **Felső-berek** 1891: *Felső Berek* (MFt.), 1972: *Felsőberek* (Zsíros 42), 1993: *Felsőberek* (Fzs.tört. 12, 15, 39, 76, 139). — A *berek* 'parti liget' jelentésű (TESz.) földrajzi köznévből alakult. Pestynél ennek hangtani változata szerepel. A kevésbé ismert névváltozat a *Berek* nevű területnek a felső részét jelöli meg. Vö. **Alsó-berek**.

Berki-tó 'a Felső-berek területén létrejött bányató' 2010: *Berki-tó*. — A tó a *Berek* nevű határrészen található.

Bika-rét 'külterület Miskolc felé, a város nyugati oldalán' 1972: *Bikarét* (Zsíros 8), 1993: *Bikarét* (Fzs.tört. 139), 2010: *Bika-rét*. — Az ilyen típusú helynevek csaknem minden magyar falu földrajzi nevei között megtalálhatók, a Bika-rét rendszerint a falu legjobb kaszálója, melyen a bikák részére való szénát kaszálják (FNESz.).

Bódva 'patak, mely Felsőzsolca alatt ömlik a Sajóba a város nyugati részén' 1200 k., 1249, 1262, 1323: *Buldua*, 1203: *Buldvam*, +1262/+1272/+1291: *Boldua* ~ *Boldva*, 1270/1365, 1317, 1319, 1322/1323: *Boldua*, 1323/1470: *Boldwa*, 1332–1335: *Boldua*, *Bolna*, *Boldva*, *Bodlua* (Gy. 1: 760, KMHsz. 1.); 1799: *Bódva* „Folyó víz Torna vármegyében. Jolsva és Potrajnek vizeiből veszi eredetét, 's Borsod vármegyében Miskoltzhoz nem messze Sajó vizével egyesül.” (Vályi), 1851: *Bódva* vize (Fényes), 1864: *Boldva* „Mellette folyik a Boldva vize, mely a falu alsó részén a Sajó folyóba ömlik, és itt Kompos malom is létezik” (Pesty), 1972: *Boldva*, *Bódva* (Zsíros 43), 1993: *Boldva* (Fzs.tört. 16, 20 stb.), 2010: *Bódva*, **Bódva-patak** 1972: *Bódva-patak* (Zsíros 43), 2010: *Bódva-patak*, **Kis-Sajó** 1972: *Kis-Sajó* (Zsíros 43), 1993: *Kis-Sajó* (Fzs.tört. 20, 32 stb.), 2010: *Kis-Sajó*. — A preszláv ősiségű *Bódva* víznév KISS LAJOS szerint végső soron germán eredetű (vö. FNESz. *Bódva*, KISS 1994: 4, 1996: 441, 1999: 77). A *Boldva* ~ *Bódva* változatok egymás hangalaki variánsainak tekinthetők, melyek közül történetileg — ahogyan a fenti adatsor is jelzi — a *Boldva* forma volt az elsődleges (vö. TÓTH 2001: 30). A *Bódva-patak* másodlagosan jött létre az egyrészes *Bódva* víznév kiegészülésével. Ez a típusú névszerkezeti módosulás a jövevényvízneveknél igen gyakori folyamat, de belső keletkezésű nevek esetében is gyakran tapasztalhatunk hasonló változást (uo.). Mivel a Sajó mellékvize, hivatalosan *Kis-Sajó* a neve (MoFnT.).

Bódva-híd 'a Bódva patakon épített híd' 1972: *Bódva-híd* (Zsíros 49), 2010: *Bódva-híd*, **Kőhíd** 1972: *Kőhíd* (Zsíros 49), **Zsolcai-nagy-híd** 1972: *Zsolcai nagy-híd* (Zsíros 49), **Zsolcai-nagy-kőhíd** 1972: *Zsolcai nagy-kőhíd* (Zsíros 49), 2010: *Zsolcai-nagy-kőhíd*. — A patakon átvezető híd elsődleges megnevezésére szolgál. A hidat 1944-ben felrobbantották, majd később újraépítették, így a név is fennmaradt, akárcsak a *Kőhíd* elnevezés, mely a hasonló összetett földrajzi köznévből alakult jelentéshasadással.

Bódva-patak l. **Bódva**.

Bodzás l. **Kenderföld**.

Csepnyik 'az Alsószolca felé haladó út jobb oldalán fekvő terület, délen a Vasútállomás, nyugaton a Sajó határolja' 1864: *Csepnyik* (Pesty), 1972: *Csepnyik* (Zsíros 55), 1980: *Csepnyik* (MoFnT.), 1993: *Csepnyik* (Fzs.tört. 16, 115, vö. még ZSÍROS 2004b: 41, ZSÍROS 2008: 12, 13), 2010: *Csepnyik*, **Csepnyik-kert** 1907: *Csepnikkert* (Hnt.), 1983: *Csepnikkert* (BLF.), 1993: *Csepnyik-kert* (Fzs.tört. 170), 1993: *Csepnyik kert* (Fzs.tört. 205, vö. ZSÍROS 2008: 13), 2010: *Csepnyik-kert*, **Kis-erdő** 1972: *Kiserdő* (Zsíros 55, vö. még ZSÍROS 2008: 12, 13), 2010: *Kis-erdő*. — A név eredete ismeretlen, Pestynél például ezt olvashat-

juk: „Csepnyik legelő egynehány fákkal, szinte a Sajó mellett, név eredetük nem tudatik” (Pesty). Egyes vélemények szerint a név esetleg szláv eredetű, és a szláv *-ik* kicsinyítő képző található benne (Putz–Zsíros 15), de erre vonatkozóan támogató adatokra nem bukkantam. A *Kis-erdő* határnév névadási motivációja az lehetett, hogy a közelben található görög katolikus iskola és óvoda gyermekei gyakran kilátogattak ebbe a ligetbe, mely számukra igazi erdő volt (ZSÍROS 2004b: 39).

Csepnyik-kert l. Csepnyik.

Csepnyik-lejáró ’a Csepnyikhez vezető székérút’ 1972: *Csepnyik-lejáró* (Zsíros 52), 2010: *Csepnyik-lejáró*.

Csikó-tó ’a Kőhíd közelében, a Bódva kanyarulatában található egykori tó, nem messze az Iván-dombtól’ 1993: *Csikó-tó* (Fzs.tört. 14, 15, 39, 72, 76), 2010: *Csikó-tó*, **Nagy-Csikó-tó** 1972: *Nagycsikó-tó* (Zsíros 48), 2010: *Nagy-Csikó-tó*. — A régi időkben, mikor még sok háziállatot tartottak a faluban, ide vitték itatni a csikókat, ez szolgáltatta a névadás motivációját. A *nagy* melléknév megkülönböztető jelzőként kapcsolódott az elsődleges *Csikó-tó* névhez, amikor egy kisebb tó keletkezett a közelében, s ez utóbbi a *Kis-Csikó-tó* nevet kapta. Noha időben ez az újabb elnevezés, ma is inkább *Csikó-tó* néven említik.

Csonka ’dülő Alsózsolca irányában, a belvárostól délkeletre fekszik’ 1891: *Csonka* (Mft.), 1972: *Csonka* (Zsíros 54), 1993: *Csonka* (Fzs.tört. 136). — A *csonka* melléknévből keletkezett, bár azt is feltételezhetjük, hogy egy *Csonka-föld*-féle (adatokkal nem igazolható) kétrészes névből ellipszissel jött létre. A nevéhez talán az szolgáltatta a motivációt, hogy az eredeti dülőből valamikor levághattak egy darabot, eladták vagy a határ kijelölésekor máshova került, és így a dülő csonkán maradt. Szóba jöhet azonban az is, hogy a név a *csonka* ’öregező, letöredező koronájú fákból álló erdő’, illetve a ’letarolt’ jelentésű szóból alakult (vö. FNESz. *Csonkás*).

Dísz-kert ’a Bárczay-kastélyhoz tartozó parkosított kert, mely ma már a lakott terület része’ 1972: *Díszkert* (Zsíros 38), 2010: *Dísz-kert*, **Méltó kertje** 1972: *Méltó kertje* (Zsíros 38), 2010: *Méltó kertje*. — A terület a Bárczay-kastély kertjéhez tartozott, nagyon értékes arborétum volt, később az itt található fákat elárverezték, és magát a kertet is házhelyeknek osztották ki (Zsíros 38). A *Méltó kertje* előtagja a *méltóságos* főnév népnyelvi, rövidült alakja.

Döggút ’a Csepnyik legtávolabbi részén lévő hely, közel a Vasúti-hídhöz’ 1972: *Dög-kút* (Zsíros 55), 2010: *Döggút*, **Dögtemető** 1972: *Dögtemető* (Zsíros 55, vö. ZSÍROS 2005a: 23), 2010: *Dögtemető*. — A számos (máshol is jellegzetes) *döggút* ~ *dögtemető* földrajzi köznévből alakult elnevezéshez hasonlóan olyan helyre utal, ahova az elhullott állati tetemeket temették.

Dögtemető l. Döggút.

Dög-tér ’terület az új zsidótemető szomszédságában, a Szilvás északkeleti csücskében, a Legelő mellett’ 1972: *Dögtér* (Zsíros 18), 2010: *Dög-tér*, **Lő-gödör**

1972: *Lőgödör* (Zsíros 18), **Sárga-gödör** 1972: *Sárga-gödör* (Zsíros 18), **Sárgödör** 2005: *Sár-gödör* (vö. ZSÍROS 2005a: 23). — A *Dög-tér* elnevezés névadási motivációját lásd a *Döggút* szócikkében. A *Lő-gödör* nevet onnan kapta, hogy az 1940-es években a leventék végezték lögyakorlataikat ezen a területen (Zsíros 18). Az összetétel a *lőtér* típusú szerkezetekkel állítható rokonságba, és ezekhez hasonlóan felvethető esetleg a földrajzi köznévi szerepe is. A *sárga* jelzöt valószínűleg az itt található agyagos talajról kapta, mely néhol sárgás színű (Zsíros 18), ezt támasztja alá a vele összefüggésbe hozható 'agyag' jelentésű *sárgaföld* megnevezés is (ÚMTsz.). A *Sárga-gödör* névváltozat alapján ugyanakkor azt is lehetségesnek gondolom, hogy a *Sár-gödör* változat létrejöttében az játszott szerepet, hogy a beszélők egy idő után elhagytak egy szótagot a szóból, mivel az így is értelmes maradt. Meg kell továbbá azt is jegyeznünk, hogy a *sár* és a *sárga* lexémák ráadásul etimológiailag akár össze is tartozhatnak (vö. ehhez TESz.).

Első-méta l. **Szikszai-Első-méta.**

Első-rétföld 'a város keleti részén, a lakott területek mögött található terület, a 3-as számú főút irányában, ma az eredeti rétföldnek csak egy része külterület, a többit beépítették' 1993: *Első rétföld* (Fzs.tört. 77, 136), **Első-rétföld-dűlő** 1972: *Első-Rétföld dűlő* (Zsíros 48). — Az *első* sorszámnev és a 'patak kiszáradt árterének feltörése útján nyert szántóföld' jelentésű *rétföld* (ÚMTsz.) összetett földrajzi köznévi összetételeként keletkezett. Az *első* melléknév megkülönböztetésül kapcsolódott a *rétföld* előtaghoz. Vö. **Második-rétföld.**

Első-rétföld-dűlő l. **Első-rétföld.**

Epres 'az egykori földesúr kastélyával szemben levő terület, mely mára már beépült' 1972: *Epres* (Zsíros 37), 2010: *Epres*, **Epres-kert** 1972: *Epreskert* (Zsíros 37), 2010: *Epres-kert*. — Nevét onnan kapta, hogy a kertben eperfák voltak (Zsíros 37). Az egész nyelvterületen gyakori *Epres(kert)* nevek egy része a selyemhernyótenyésztés 19. századbeli fellendülésével áll kapcsolatban (FNESz. *Epreskert*).

Epres-kert l. **Epres.**

Falusi-határ 'Arnóttól az Ongai útig terjedő szántók' 2006: *Falusi-határ* (ZSÍROS 2006: 21), 2010: *Falusi-határ*, **Falusi-oldal** 1972: *Falusi oldal* (Zsíros 44, vö. ZSÍROS 2006: 21). — A névadás motivációja bizonytalan, talán olyan földeket jelöl, ahol — a földesúri birtokkal szemben — a falubeliek birtokoltak.

Falusi-oldal l. **Falusi-határ.**

Farkas rétje 'a Bódva és a Sajó közötti terület' 1972: *Farkas rétje* (Zsíros 52), 2010: *Farkas rétje*. — A terület a nevét bizonyára egykori tulajdonosáról kapta (Zsíros 52). Vö. **Farkasok földje.**

Farkasok földje 'pontos helye ismeretlen' é. n.: *Farkasok földje* „Szerepel még ebben a nyilatkozatban az is, hogy a nyolcszáz forint ellenében Rákóczi András Görömbölyön lévő szőlőskertjét és a *Farkasok földje* felét is Bathó Istvánnak adja zálogba” (Fzs.tört. 61). — A névadás motivációja ismeretlen, ám a

név szerkezete leginkább arra utal, hogy a *farkas* előtag nem köznévi, hanem családnév (RMCsSz. *Farkas*), és a terület a nevét tulajdonosairól kapta. Ez utóbbi lehetőség mellett szól a **Farkas rétje** elnevezés is.

Felső-berek l. Berek ~ Bereg.

Felső-kert l. Nagyszilvás.

Feneketlen-tó 'a Felsőzsolcát és Miskolcot összekötő régi út jobb oldalán található tó' 2004: *Feneketlen-tó* (vö. ZSÍROS 2004b: 37), 2010: *Feneketlen-tó*, **Papp tója** 1993: *Papp-tója* (Fzs.tört. 38, 137, 140, 141), 2010: *Papp tója*. — A tó a Sajó egyik régi, középkori medrében alakult ki oly módon, hogy a víz kivájta a medret a talajvízszint alá, és kisodorta onnan a kavicsot, homokot, ezért soha nem apadt ki belőle a víz. Az előtag egyrészt tehát a tó mélységére utal (ZSÍROS 2004b: 37), másrészt valószínűleg *Papp* nevű birtokosáról nevezték el (ZSÍROS 2004b: 37). Ma már nincs a területen tó, helyén rétet találunk.

Fiser rétje 'a Bódva patak és a Nagyszilvás utcái közötti terület' 1972: *Fiser rétje* (Zsíros 22, 23, 48), 2010: *Fiser rétje*, **Madisz-rét** 1972: *Madiszrét* (Zsíros 22), 2010: *Madisz-rét*. — Nevét *Fiser* nevű tulajdonosáról kapta (Zsíros 22), erre vonatkozóan azonban nincsenek közelebbi információim. A *Madisz* a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség rövidítése, és a határterület onnan kapta újabb elnevezését, hogy a rét később a MADISZ helyi szervezetének tulajdonába került (Zsíros 22).

Füzes 'a város nyugati külterületén, a Bódva patak mentén húzódik' 1972: *Füzes* (Zsíros 50), 2010: *Füzes*. — Egykor ezen a területen sok fűzfabokor nőtt, melynek vesszőit kosárfonásra használták, innen ered a neve (Zsíros 50).

Garád 'a Legelő északi határa Arnót irányában' 1972: *Garád* (Zsíros 43). — A *garád* 'felhányt földből, vályogból, trágyából, gallyakból, venyigéből vagy élősövényből álló kerítés', illetve 'árok' (ÚMTsz.) földrajzi köznévből keletkezett jelentéshasadással.

Gát 'az 1974-es nagy árvíz után épített védógát a város délnyugati szegélyén' 2004: *Gát* (vö. ZSÍROS 2004b: 39), 2010: *Gát*. — A Bódva vizének a falu alatti medrét lezárták, ami így a Bódva-hídtól egyenes, újonnan ásott mederben halad egészen a Sajóba torkolásának helyéig.

Gödör 'a város északkeleti területén, a Mester-dűlő mögött található, mélyen fekvő terület' 1771: *Gödör* (BmT. 124), 1972: *Gödör* (Zsíros 42), 1993: *Gödör* (Fzs.tört. 93), 2010: *Gödör*, **Gödör-dűlő** 1972: *Gödör dűlő* (Zsíros 42), 2010: *Gödör-dűlő*. — A város határában levő kiszáradt folyómedret jelöli (Zsíros 42).

Gödör-dűlő l. Gödör.

Grizes 'fürdőhely a Sajó-parton' 2004: *Grizes* (vö. ZSÍROS 2004b: 40). — A 'durva homok, főveny' jelentésű *gríz* (TESz.) földrajzi köznévi -s melléknévképzős alakjából keletkezett, és a talaj jellegére utal.

Gyümölcsös l. Almás-kert.

Halmok l. Halom.

Halom 'az Ongára vezető út melletti terület, a Messzelátó-dűlő mellett' 1771: *Collis* (T1), 1972: *Halom* (Zsíros 46), 2010: *Halom*, **Halmok** 1993: *Halmok* (Fzs.tört. 12, 13, 16, 49, 90, 92, 93, 98, vö. ZSÍROS 2004a: 14–15, ZSÍROS 2006: 20), 2010: *Halmok*, **Ongai-halom** é. n.: *Collis Ongaiensies* (T2), 2010: *Ongai-halom*, **Zsolcai-halom** 1980: *Zsolcai-halom* (MoFnT.), 2010: *Zsolcai-halom*, **Test-halom** 1993: *Testhalom* (Fzs.tört. 12). — A név a falu határában, Onga irányában fekvő magas területet jelöli meg. A *Zsolcai-halom* névforma, amelyet a Magyarország földrajzinév-tára közöl, a beszélt nyelvben ritkán használatos forma. Az itt található kiemelkedések bronzkori temetkezési halmok lehetnek (ZSÍROS 2004a: 14–15). Egyes feltételezések szerint a 16–17. századi pestisjárványok idején ide temették a tömegesen elhaltak tetemét.

Halom-dűlő 'a város egyik keleti határa, a Halomtól keletre található, a Közép-dűlő és az Alsó-dűlő között' 1972: *Halom dűlő* (Zsíros 45), 2010: *Halom-dűlő*, **Messzelátó** 1864: *Messzilátó* (Pesty), 1891: *Messzelátó* (MFT.), **Messzelátó-dűlő** 1972: *Messzelátó dűlő* (Zsíros 45), 1993: *Messzilátó dűlő*, *Messzelátó dűlő* (Fzs.tört. 136). — Nevét onnan kapta, hogy a *Halom* mellett fekszik. A névadás motivációját Pesty Frigyes adatközlője ekképpen világítja meg: „szántó föld, két nagy testű halom van rajta, mellyeknek tetejokről távolra el lehet látni” (Pesty).

Harangozó-földek 'a Margita-dűlő csúcsában lévő földterület' 1972: *Harangozó földek* (Zsíros 41), **Pap csúcsa** 1972: *Papcsúcsa* (Zsíros 41). — A terület az egyház tulajdonában állt, a *harangozó* illetményföldje lehetett. A *Pap csúcsa* onnan kapta a nevét, hogy a hívek hagyatékából az egyházra szállt a terület (Zsíros 41).

Hizlalda 'a 37-es főút és az Ongai út közötti terület' 1972: *Hizlalda* (Zsíros 48), 2010: *Hizlalda*. — A 'sertéshizlaló' jelentésű *hizlalda* (ÉKsz.) főnévből alakult metonimikus névadással. A termelőszövetkezeti feljegyzésekben szó van e helyen sertéstelepről (L1), ennek a telepnek az emlékét őrzi a határnév.

Iván-domb 'Miskolc irányában lévő terület, nem messze a Sajó árterületétől' 1993: *Ivándomb* (Fzs.tört. 38, 39, 44, 72, 76), 2010: *Iván-domb*. — A névadás motivációja ismeretlen, valószínűleg ennek a területnek valamikor volt egy *Iván* nevű tulajdonosa — a faluban élt Iván család —, és innen eredhet az elnevezés.

Jégverem 'a Pást lejárójának végében található terület' 1972: *Jégverem* (Zsíros 33, ZSÍROS 2004b: 39), 2010: *Jégverem*. — Nevét onnan kapta, hogy a területen a folyóból termelt jég tárolására alakítottak ki egy zsuppal fedett mélyedést (Zsíros 33).

Jenke 'a város délnyugati végén lévő terület a Csepnyik és a Nagy-berek mögött' 1773: *Jenke* (Hnt.), 1782–1785: *Jenke* Wirtshaus (EKFT.), 1799: *Jenke* „szabad puszta Borsod vármegyében. Földes Urai G. Szirmay, és a Munkácsi Püspökség” (Vályi), 1802–1811: *Jenke* (Görög), 1806: *Jenke* (Lipszky), 1851: *Jenke* „szép puszta, Borsod vármegyében, Szirma, Alsó- és Felső-Zsolcza hely-

ségek közt, Miskolcztól $\frac{3}{4}$ órányira, a Sajó és Bársonyos partján, 695 hold területtel” (Fényes), 1890: *Jenke* (Cs. 1: 173), 1966: *Jenke* (Gy. 1: 778), 1972: *Jenke* (Zsíros 56), 1993: *Jenke* (Fzs.tört. 18, 39, 82, 135, 136, 139), **Jenke-rét** 1864: *Jenke rét* „Jenke rét a Sajó mentében” (Pesty), **Jenkei-rét** 1891: *Jenkei rét* (Mft.), **Jenkepuszta** 1819–1869: *Jenke Puszta* (MKFT.), 1890: *Jenke puszta* (Cs. 1: 173), 1907: *Jenkepuszta* (Hnt.), 1918: *Jenkepuszta* (Hnt.), 1937: *Jenkepuszta* (Hnt.), 1944: *Jenkepuszta* (Hnt.), 1956: *Jenkepuszta* (Hnt.), *Jenkepuszta* (ZSÍROS 2002: 26–27). — Településnévként puszta személynévből keletkezett magyar névadással (vö. FNESz., Gy. 1: 778). Az alapjául szolgáló személynévhez lásd 1138/1329: *Inque*, illetve 1131 k.: *Janca* (FNESz). Az egykori falu utóbb elnéptelenedett, amit a *Jenkepuszta* névalak is mutat, neve azonban külterület nevéként máig megőrződött.

Jenke(i)-rét l. **Jenke**.

Jenkepuszta l. **Jenke**.

Juhjárom-alsó(-dűlő) l. **Szamár-lapos**.

Juhjárom-dűlők ’a város keleti oldalán észak-dél irányban elterülő nagy terület’ 1993: *Juhjárom dűlők* (Fzs.tört. 46, 77, 98, 136), 2010: *Juhjárom-dűlők*. — A *Juhjárom-alsó-*, *Juhjárom-felső-* és a *Juhjárom-közép(ső)-dűlő* nevek által jelölt területek összefoglaló elnevezése.

Juhjárom-felső ’a Juhjárom-dűlők északi része, az Almás-kerttől délre eső terület, a Rétföld utcától keletre terül el’ 1891: *Juhjárom felső* (Mft.), 1972: *Juhjárom felső* (Zsíros 50), 1993: *Juhjárom felső* (Fzs.tört. 46), **Juhjárom-felső-dűlő** 1972: *Juhjárom felső dűlő* (Zsíros 50), 1993: *Juhjárom felső dűlő* (Fzs.tört. 98, 136). — A név alakulásmódjához lásd az **Akácós-dűlő** szócikkét.

Juhjárom-felső-dűlő l. **Juhjárom-felső**.

Juhjárom-közép(-dűlő) l. **Akácós-dűlő**.

Juhjárom-középső(-dűlő) l. **Akácós-dűlő**.

Kartács ’a vasúti teleptől délre lévő terület, amely Alsózsoltától választja el a várost’ 1918: *Kartács* (Hnt.), 1972: *Kartács* (Zsíros 56), 1993: *Kartács* (Fzs.tört. 16, 17, 126, 127, 136, 147), 2010: *Kartács*, **Álom-zug** 1918: *Álom-zug* (Hnt.), 1972: *Álomzug*, *Álom-zug* (Zsíros 56), 2004: *Álom-szug*, *Álom-zug* (ZSÍROS 2004b: 42), **Nagy-berek** 1891: *Nagyberek* (Mft.), 1972: *Nagyberek* (Zsíros 56), 1993: *Nagyberek* (Fzs.tört. 136). — Nevét állítólag azért kapta, mert az 1849-es ütközet során kartáccsal tüzeltek itt az ágyúk, és az idősebbek állítása szerint még ma is lehet vasdarabokat találni a területen (Zsíros 56). Az *Álom-zug* az *álm* főnév és a ’folyó kanyarulatában levő, illetve a folyóelágazások közötti száraz terület’ jelentésű *zug* (ÚMTsz.) földrajzi köznévi összetételként jött létre. A névadás motivációja ismeretlen, de elképzelhető, hogy összefüggésbe hozható az Alföldön található több ilyen elnevezésű határrész nevével. Ezek a területek csak egy oldal felől nyitottak — például a püspökladányi Álom-zug területét víz vette körül —, és időnként el szokta őket önteni a víz. Ha áradás volt, csak a töl-

tés felől lehetett bejutni, így tehát a pásztor, aki behajtotta ide a nyáját, nyugodtan alhatott, mert a nyája nem széledt szét (FNESz.). A *Nagy-berek* névváltozat földrajzi köznévi utótagja ligetes erdőrésze utal.

Kavicsbánya 'a Mocsáron található terület, ahol kavicskitermelés folyt' 1972: *Kavicsbánya* (Zsíros 35), 1972: *Kavicsbánya* (L1, L2), 2010: *Kavicsbánya*, **Bánya** 1972: *Bánya* (Zsíros 35), 2010: *Bánya*, **Téesz-bánya** 1972: *Téesz-bánya* (Zsíros 35), 2010: *Téesz-bánya*. — Ma már nem művelt egykori kavicsbánya.

Kenderföld 'a Mester út és az Ongai út kereszteződésénél fekvő szántóföld, melyet az 1940-es években beépítettek' 1891: *Kenderföld* (Mft.), 1972: *Kenderföld* (Zsíros 23), 1972: *Kenderföld* (Zsíros 23), 1993: *Kenderföld* (Fzs.tört. 98, 136, 149), 2010: *Kenderföld*, **Kenderföldek** 1972: *Kenderföldek* (Zsíros 23), 1993: *Kenderföldek* (Fzs.tört. 94, 115), 2010: *Kenderföldek*, **Bodzás** 1864: *Bodzás* (Pesty), 1972: *Bodzás* (Zsíros 23, 24), 1993: *Bodzás* (Fzs.tört. 135, 136), 2010: *Bodzás*. — A területen még az 1940-es években is sok kender természetek, a neve innen ered (Zsíros 23). A másik névváltozata a *Bodzás*: már Pesty Frigyes is megjegyzi, hogy sok bodza terem ezen a területen, nevéhez minden bizonnyal ez adta a motivációt (Zsíros 24). Vö. **Második-Kenderföld**.

Kenderföldek I. Kenderföld.

Király-domb 'a Juhjárom-alsó és a Közép-dűlő közötti területtől keletre található a Sajó és a Hernád völgyében' 1891: *Királydomb* (Mft.), 1972: *Királydomb* (Zsíros 51), 1980: *Király-domb* (MoFnT.), 1993: *Királydomb* (Fzs.tört. 12, 23, 49, 136), 2010: *Király-domb*, **Király-dűlő** 1864: *Királydűllő* „szántó föld, 's legelő, hogy honnan vette név eredetét nem tudatik” (Pesty), **Arany-domb** 1819–1869: *Aranydomb* (MKFT.), 2010: *Arany-domb*. — A néphit szerint ezen a helyen ütötte fel sátrát a király vadászat közben (Zsíros 51). Az *Arany-domb* elnevezés eredetére vonatkozóan nincsenek információk.

Király-dűlő I. Király-domb.

Kis sor I. Sorik.

Kis-Bársonyos 'kiszáradt ér a Bársonyos-patak közelében' 1972: *Kis-Bársonyos* (Zsíros 52), 2010: *Kis-Bársonyos*, **Sebes-ér 1.** 1972: *Sebesér* (Zsíros 52), 2010: *Sebes-ér*. — A *kis* melléknév megkülönböztetésül kapcsolódott a *Bársonyos* névhez, eredetileg talán nagyobb vízfolyás mellékágát jelölhette. Vö. **Sebes-ér 2.**

Kis-Csikó-tó 'egykori tó a Bódván' 1972: *Kiscsikó-tó* (Zsíros 47), 2010: *Kis-Csikó-tó*. — A *Csikó-tó* határnévből keletkezett kiegészüléssel, a *kis* előtag a *Nagy-Csikó-tó* névforma előtagjával áll korrelációban. A patak gyenge vízhozama miatt eliszaposodott, és mára megszűnt.

Kis-erdő I. Csepyik.

Kis-Kömpöj 'a Sajón található fürdőző hely, pontos helye ismeretlen' 1972: *Kis-kömpöj* (Zsíros 53). — A kétrészes helynév előtagjában a *kis* melléknevet

látjuk, az utótag lexikális azonosítása azonban bizonytalan. Nem valószínű ugyanis, hogy kapcsolatba hozhatjuk 'az aratáskor a kasza nyelére erősített kampos fa, amely a gabona egyenletes dőlését biztosítja' jelentésű *kömpölő* (ÚMTsz.) lexémával.

Kis-Pást 'a Pást híd felőli része, közvetlenül a város mellett' 1972: *Kispást* (Zsíros 50), 2010: *Kis-Pást*. — A *kis* melléknév és a 'legelő' jelentésű *pást* (ÚMTsz.) földrajzi köznévi vagy a belőle alakult *Pást* helynév összetételeként jött létre, és a *Pást* nevű határrész egy részét jelölte.

Kis-Sajó l. Bódva.

Kis-Szilvás 'a mai Petőfi utca környékén fekvő terület, nem messze a Szilvástól' 1972: *Kis-Szilvás* (Zsíros 18), 1993: *Kisszilvás* (Fzs.tört. 90, 169, 173, 176), 2010: *Kis-Szilvás*. — A *kis* melléknévből és a *Szilvás* helynévből alakult szintagmatikus szerkesztéssel, s nevében a Szilváshoz való lokális közelsége fejeződik ki.

Kis-zug 'a Felső-berek déli része' 1972: *Kis-szug* (Zsíros 43). — A *kis* melléknévnek és a 'folyó kanyarulatában levő, illetve a folyóelágazások közötti száraz terület' jelentésű *zug* (ÚMTsz.) földrajzi köznévi népnyelvi *szug* változatának összetételeként jött létre.

Kőhíd l. Bódva-híd.

Közép-dűlő 'a város északkeleti részén a Mester- és a Rencés-dűlő között található' 1891: *Közép dűlő* (MFt.), 1972: *Közép-dűlő* (Zsíros 44), 1980: *Közép-dűlő* (MoFnT.), 1993: *Közép dűlő* (Fzs.tört. 93), 2010: *Közép-dűlő*, **Középső-dűlő** 1972: *Középső-dűlő* (Zsíros: 44), 2010: *Középső-dűlő*. — Nevét bizonyára elhelyezkedése miatt kapta, de nem világos, hogy pontosan mihez viszonyítva lett *Közép-dűlő* a neve.

Középső-dűlő l. Közép-dűlő.

Közös-legelő l. Legelő.

Lapos l. Arnóti-dűlő.

Lapos-dűlő l. Arnóti-dűlő.

Lapos-rét l. Arnóti-dűlő.

Legelő 'a város északnyugati határrésze, a Felső-Berek mellett' 1972: *Legelő* (Zsíros 43, 44), 2010: *Legelő*, **Közös-legelő** 1972: *Közös-legelő* (Zsíros 43, 44), 2010: *Közös-legelő*, **Téglaszín** 1864: *Téglaszin* „legelő, régenten az uraság ott téglát tartott” (Pesty), 1891: *Téglaszin-nél legelő* (MFt.). — A *Közös-legelő* jelzői része arra utal, hogy ezt a területet évszázadokon át a falu közös legelőjeként használták. Előbb a község földbirtokos családjai, majd az 1800-as évek vége felé a felsőzsolcai gazdák legeltetési társulatának közös tulajdona volt egészen addig, míg a terület a tévész tulajdonába került (ZSÍROS 2005a: 24). A néphagyomány szerint téglát égettek ezen a területen, innen a neve (Zsíros 43, 44), illetve a 18. században tégláégető is működött itt, melynek termékeiből építették fel az uradalmi épületeket és a kastélyt (Putz-Zsíros 19, vö. ZSÍROS 2005a: 24).

Liba-legelő l. Lúd-pást.**Ló-gödör l. Dög-tér.**

Lúd-pást 'a Bódva patak nagy kanyarulata által határolt terület, a város nyugati oldalánál' 1864: *Ludpást* „legelő a falu mellett, mellyen leginkább ludak 's libák legelnek” (Pesty), 1972: *Ludpást* (Zsíros 50), 1993: *Lúd-pást* (Fzs.tört. 21, 135, 136, 139, 148, 166, 167), 2010: *Lúd-pást*, **Nagy-pást** 1819–1869: *Nagy Pást* (MKFT.), 2010: *Nagy-pást*, **Pást** 1972: *Pást* (Zsíros 50), 1993: *Pást* (Fzs.tört. 139, 148, 166), **Páskom** 1771: *Pascuum* (T1), é. n.: *Pascuum* (T2), **Liba-legelő** 1972: *Libalegelő* (Zsíros 50), 2010: *Liba-legelő*. — A 'legelő' jelentésű *pást* (ÚMTsz.) földrajzi köznévből alakult. Utóbb főleg libák legeltetésére használták, ezt jelzi a *lúd* előtag és az újabb *Liba-legelő* névváltozat is. Régi, ma már nem használatos neve a *Páskom*, mely a 'legelő' jelentésű *páskom* (ÚMTsz.) földrajzi köznévből jött létre jelentéshasadással. A szó a latin *pascuum* szóból származik, tájnyelvi előfordulásaihoz lásd pl. 1891: *paskony*, 1898: *páksom*, *paskó* (TESz.). *Páskom* helynevekkel az országban máshol is találkozunk (vö. FNESz.).

Lusztig-garád 'a Felső-kert egyik részének, a Szilvásnak egy részét, a legelet jelöli" 1972: *Lusztig-garád* (Zsíros 21), 1993: *Lusztig-garád* (Fzs.tört. 201). — A *Lusztig* családnév és a 'felhányt földből, vályogból, trágyából, gallyakból, venyigéből vagy élősövényből álló kerítés', illetve 'árok' (ÚMTsz.) jelentésű *garád* (TESz.) földrajzi köznévi összetételeként magyarázható. Nevét onnan kapta, hogy a föld az egykori Szathmáry-birtokból Lusztig Miksa tulajdonába került (Zsíros 21).

Madisz-rét l. Fiser rétje.

Margita 'a Mester-dűlőtől északra fekvő terület, a város északkeleti határrésze' 1864: *Margita* „szántó föld, a szomszéd Arnoth község határának hozzá fekvő részét Margitának nevezik, 's ezért ez a dűllő is annak neveztetett el" (Pesty), 1972: *Margita* (Zsíros 41), 1993: *Margita* (Fzs.tört. 93, 135), **Margita-dűllő** 1891: *Margitta dűllő* (MFt.), 1972: *Margita dűllő* (Zsíros 41), 1972: *Margitta dűllő* (Zsíros 41), 1980: *Margitta-dűllő* (MoFnT.), 1993: *Margita dűllő* (Fzs.tört. 98). — A többfelé előforduló *Margit(i)a* nevek a régi magyar *Margita* 'Margit' személynévből alakultak (FNESz. *Margita*). A két település határába átnyúló terület korábban esetleg lakott hely lehetett, de régi adatait nem ismerjük. Pesty Frigyes adatközlői szerint (lásd fenn) nevét ugyanis onnan kapta, hogy a szomszédos Arnót falunak a határában található egy *Margita* nevű dűllő, mely után a felsőszolcai dűllőt is így nevezték el (Zsíros 41).

Margita-dűllő l. Margita.**Márton-dűllő l. Alsószolcai-határdűllő.**

Második-Kenderföld 'a Juhjára-alsó-dűllő és a Juhjára-közép-dűllő között elhelyezkedő terület, ma már egy része belterület' 1972: *Kenderföld II.* (Zsíros 52), 2010: *Második-Kenderföld*. — A *Kenderföld* határnév megkülönböztetésül

kapta a *II.* jelzést, mert az eredeti *Kenderföld*-et házhelyeknek osztották szét, és ez az új határnév a régiért cserébe kapott területet jelöl, melyet a gazdáknak a földesúri birtokból adtak (Zsíros 23, 52). Nevét ma utca őrzi.

Második-rétföld 'a Lapos-dűlő és az Első-rétföld között elhelyezkedő terület' 1891: *Ildik rétföld* (Mft.), 1972: *Második Rétföld* (Zsíros 46), 2010: *Második-rétföld*. — A második sorszámnév és a 'patak kiszáradt árterének feltörése útján nyert szántóföld' jelentésű *rétföld* (ÚMTsz.) összetett földrajzi köznévi jelzős kapcsolataként keletkezett. Előtagja korrelációban áll az *Első-rétföld* előtagjával.

Méltó kertje l. Dísz-kert.

Méltó lejárója 'lejáró a Sajóhoz a város nyugati oldalán, az Epreskert mellett, Alsózsolca felé' 1972: *Méltó lejárója* (Zsíros 38), 1993: *Méltó lejárója* (Fzs.tört. 282), 2010: *Méltó lejárója*. — A *Méltó* előtag háttéréhez lásd a *Dísz-kert* névnel írottakat. Az utótag a *lejáró* földrajzi köznévi, mely arra utal, hogy ezen a területen keresztül lehet lejutni a Sajóra.

Mester 'a Margita-dűlő és a Közép-dűlő közötti terület, a város északkeleti határrészén' 1864: *Mester*, 2010: *Mester*, **Mester-dűlő** 1891: *Mester dűlő* (Mft.), 1972: *Mester dűlő* (Zsíros 42), 1980: *Mester-dűlő* (MoFnT.), 1993: *Mester dűlő* (Fzs.tört. 93, 98), 2010: *Mester-dűlő*. — Nevét Pesty szerint onnan kapta, hogy „hajdan egy szekerút vezetett keresztül rajta a szomszéd községbe Ongára, 's azt mester útnak nevezték, ezen útnak az elsikkadása után a dűlő örökölte a mester nevet”. A sokféle előforduló hasonló nevek többnyire a település tanítóinak, iskolamestereinek illetményföldjét jelölik.

Mester-dűlő l. Mester.

Mester út 'egykori dűlőút a Mester-dűlőben' 1964: *mester út* (Pesty). A névadás motívumához lásd **Mester**.

Messzelátó l. Halom-dűlő.

Messzelátó-dűlő l. Halom-dűlő.

Mocsár 'a Juhjárom-felső-dűlő és a Juhjárom-közép-dűlő belterületre eső része' 1864: *Mocsár* (Pesty), 1972: *Mocsár* (Zsíros 35), 2010: *Mocsár*. — Nevét a lefolyástalan terület onnan kapta, hogy „esős időkben haszonvehetetlen víz állás” (Pesty).

Mocsár-dűlő 'a Juhjárom-felső-dűlő városhoz közelebb eső része' 1972: *Mocsár dűlő* (Zsíros 50), 2010: *Mocsár-dűlő*. — A *Mocsár* mellett fekvő megművelt terület.

Nagy-berek l. Kartács.

Nagy-Csikó-tó l. Csikó-tó.

Nagy-pást l. Lúd-pást.

Nagyszilvás 'a mai Mátyás király és Szent László utcák területét, valamint a szilvásokat foglalja magába' 1972: *Nagy-Szilvás* (Zsíros 18), 1993: *Nagyszilvás* (Fzs.tört. 21, 49, 90, 91, 115, 169, 228), *Nagyszilvás* (Zsíros 2005b: 44), 2010: *Nagyszilvás*, **Szilvás** 1972: *Szilvás* (Zsíros 17), 1993: *Szilvás* (Fzs.tört. 90, 134,

136, 148, 156, 169, 230), 2010: *Szilvás*, **Szilvás-telep** 1907: *Szilvástelep* (Hnt.), 1972: *Szilvástelep* (Zsíros 17), 1983: *Szilvástelep* (BLF.), 2010: *Szilvás-telep*, **Felső-kert** 1864: *Felsőkert* „szántó föld, rét, luczernás ’s gyümölcsös, a földes uraságé, mellyet a falun kívül a legelőbül az uraság elkülönítette árkokkal és fákkal körül véve azt rendesen egy kerülő által őrizteti” (Pesty), 1892: *Felső-kert* (Mft.), 1972: *Felsőkert* (Zsíros 17), 1993: *Felsőkert* (Fzs.tört. 90, 135, 136, 169), *Felsőkert* (ZSÍROS 2005b: 44). — A *Nagyszilvás* elnevezés ma már nem határrész neveként használatos, hanem a város egy részét jelöli meg. Ennek megfelelően jött létre újabban a *Szilvás-telep* névváltozat. A *Felső-kert* valószínűleg a terület elhelyezkedése miatt kapta a megkülönböztető *felső* jelzőt — a belterülethez képest a város északi részén helyezkedik el —, ugyanis a településeket és a külterületeiket is gyakran osztják fel alsó, felső, középső részekre a könnyebb tájékozódás érdekében. Vö. **Kis-Szilvás**.

Nagy-tanya l. **Tanya**.

Nagy-zug ’a Felső-Berek Arnót felé eső része’ 1972: *Nagyszug* (Zsíros 42). — A *nagy* melléknév és a ’folyó kanyarulatában levő, illetve a folyóelágazások közötti száraz terület’ jelentésű *zug* (ÚMTsz.) földrajzi köznévi népnyelvi *szug* összetételeként jött létre. A *nagy* jelző a *Kis-szug* előtagjával áll korrelációban.

Ongai-dűlő ’a Margita-dűlőt, Mester-dűlőt, Közép-dűlőt, Rencést, Messzelátó-dűlőt magában foglaló terület, Onga felé a város határa’ 1972: *Ongai dűlő* (Zsíros 44), 2010: *Ongai-dűlő*.

Ongai-halom l. **Halom**.

Ongai-kis-part ’az Ongára vezető út melletti emelkedő rész’ 1972: *Ongai kis-part* (Zsíros 47), 2010: *Ongai-kis-part*. — Az *Onga* településnév *-i* melléknévkepzős alakjának és a *kis-part*-nak az összetétele. A *kis* jelzői elem az *Ongai-nagy-part*-tal állítja korrelációba a nevet.

Ongai-nagy-part ’az Ongai-kis-part mögött található hely, az Ongára vezető út mentén, a Zsolcai-halmok alatt’ 1972: *Ongaji nagy-part* (Zsíros 47), 2010: *Ongai-nagy-part*. — A *nagy* jelzőt azért kapta, mert ezen a területen 50-60 méter magas emelkedő van, szemben az *Ongai-kis-part* névforma által jelölt helyllyel, mely sík felszínű (Zsíros 47).

Pap csúcsa l. **Harangozó-földek**.

Papczun kútja ’a Simárdi-alsó területén található kút’ 1972: *Papczun-kútja* (Zsíros 55), 2010: *Papczun kútja*. — Nevét onnan kapta, hogy a *Papczun* nevű tulajdonos csináltatta földjén ezt a kutat (Zsíros 55).

Papp tója l. **Feneketlen-tó**.

Páskom l. **Lúd-pást**.

Pást l. **Lúd-pást**.

Pedagógus-földek ’az Ongára vezető út két oldalán található terület’ 1972: *Pedagógus földek* (Zsíros 47), 2010: *Pedagógus-földek*. — Az itt fekvő földek a falu pedagógusainak a használatában voltak.

Pipiske-domb 'egykor lakott terület, a város északi pereménél' 1993: *Pipiske-domb* (Fzs.tört. 66), 2010: *Pipiske-domb*, **Vár-domb** 1819–1869: *Vár domb* (MKFT.), 1993: *Várdomb* (Fzs.tört. 16, 32, 38, 39, 66, 72, 76). — A névadás motivációjára vonatkozó utalást nem találtam, az előtag a 'pacsirta' jelentésű *pipiske* (ÚMTsz.). A domborzati neveknél nem ritka a madárnévi előtag, amely a hely jellegzetes állatvilágára utal. Régebbi elnevezése a *Vár-domb*. Az elnevezés eredete nem ismert, lehetséges, hogy régi földvárra utal (Fzs.tört. 32). Él olyan feltételezés is, mely szerint a név itt állt középkori kis vár emlékét őrzi (Putz-Zsíros 17).

Régi-lóherés 'a Simárd és a Simárdi-lapos közötti terület' 1891: *Régi Lóherés* (MFT.), 1972: *Régi lóherés* (Zsíros 52). — **Lóherés* helynév önmagában nem adathozható; a terület jellegzetes növényzetére utaló elnevezés.

Régi-zsidótemető 'a Bódva egyik kanyarulatában lévő temető' 1972: *Régi zsidótemető* (Zsíros 45), 2010: *Régi-Zsidótemető*, **Arnóti-temető** 1972: *Arnóti temető* (Zsíros 45), 2010: *Arnóti temető*. — A *zsidó* jelzőt a temető az oda temettek felekezeti hovatartozása miatt kapta, mert a 2. világháborúig jelentős lélekszámú izraelita népesség élt a városban. Ma már régi, elhagyatott temető (ZSÍROS 2005a: 22). Másik nevét arról kapta, hogy Arnót irányában fekszik.

Rencés 'a Közép-dűlő és a Messzelátó-dűlő között helyezkedik el, a város ongai határrészén' 1864: *Repczés* „szántó föld, minden évben sok repczét terem, mely a vetésben nagy károkat okoz lenyomása által” (Pesty), 1891: *Renczés* (MFT.), 1972: *Rencés* (Zsíros 45), 1980: *Rencés* (MoFnT.), 2010: *Rencés*, **Rencés-dűlő** 1972: *Rencés dűlő* (Zsíros 45), 1993: *Renczés dűlő* (Fzs.tört. 136), 2010: *Rencés-dűlő*. — A 'vadrepce' jelentésű *rence* növénynév (TESz., ÚMTsz.) -s képzős származékából alakult.

Rencés-dűlő l. Rencés.

Rét vége l. Torkolat.

Rétföld-dűlők 'az Első- és a Második-rétföldet magába foglaló terület' 1993: *Rétföld dűlők* (Fzs.tört. 77, 98, 115, 136, 149), 2010: *Rétföld-dűlők*. — A 'patak kiszáradt árterének feltörése útján nyert szántóföld' jelentésű *rétföld* (ÚMTsz.) összetételt és a *dűlő* földrajzi köznévből többes számú alakját tartalmazó névforma összefoglaló elnevezésként keletkezett.

Rétközi-dűlő 'a volt Sebes-ér 1. és Bársonyos közötti terület' 1972: *Rétközi dűlő* (Zsíros 52), 1993: *Rétközi dűlő* (Fzs.tört. 136). — A *rét* földrajzi köznévből és a 'két víz, például két folyó vagy folyóelágazás közötti száraz terület' jelentésű *köz* (ÚMTsz.) földrajzi köznévből alakult *rétköz* földrajzi köznévből -i melléknév-képzős alakjának és a *dűlő* földrajzi köznévből az összetételeként keletkezett. Amint azt a fenti meghatározás is mutatja, a terület két patak között helyezkedett el, ez szolgálhatott a névadás motivációjául (Zsíros 52).

Sajó 'folyó, a város egyik határa nyugaton' 1771: *Fluvius Sajo* (T1), 1782–1785: *Sajó* Fl. (EKFT.), 1802–1811: *Sajó* (Görög), 1864: *Sajó* „Mellette folyik a Boldva vize, mely a falu alsó részén a Sajó folyóba ömlik, és itt Kompos malom

is létezik” (Pesty), 1891: *Sajó* Fluv. (Mft.), 1972: *Sajó* (Zsíros 53), 1980: *Sajó* (MoFnT.), 1993: *Sajó* (Fzs.tört. 12, 16, stb.), 2010: *Sajó*. — Az Árpád-kortól adatható víznév (vö. pl. KMHsz. 1.). Etimológiáját a magyar *só* és a régi ’folyó’ jelentésű *jó* összetételének tarthatjuk (FNESz.), amely azonban mára — bizonyára a *jó* földrajzi köznévi elavulása miatt is — elhomályosult.

Sajó-part ’a Sajó felsőzsolcai részén lévő partja a Bódva torkolatáig’ 1993: *Sajópart* (Fzs.tört. 262), 2010: *Sajó-part*.

Sajó-szög-dűlő ’a Felső-Berektől délre eső terület, a Bódva jobb partján’ 1972: *Sajószög dűlő* (Zsíros 44), 1993: *Sajószög dűlő* (Fzs.tört. 49, 72). — A *Sajó* folyónév és a ’szöglet, sarok, kiszögellés’ jelentésű *szög* (TESz.) földrajzi köznévi alkotta kétrészes helynévi, valamint a *dűlő* földrajzi köznévi összetételéből jött létre. Eredetileg Felsőzsolca irányában a város határában fekvő, Miskolchoz tartozó terület volt, a *Sajó* folyó partján feküdt, bizonyára a folyó egy éles kanyarulatában, ez szolgálhatott a névadás indítékául (Zsíros 44).

Sárga-gödör l. Dög-tér.

Sár-gödör l. Dög-tér.

Sarkantyú ’régi fürdőhely közel a Bódva torkolatához’ 1972: *Sarkantyú* (Zsíros 53), 1993: *Sarkantyú* (Fzs.tört. 134), 2010: *Sarkantyú*. — Nevét onnan kapta, hogy a Sajó torkolata ezen a részen sarkantyú alakú (Zsíros 53). Vö. **Torkolat**.

Sebes-ér 1. l. Kis-Bársonyos.

Sebes-ér 2. l. Sebes-éri-legelő.

Sebes-éri-legelő ’a Sebes-ér 1. menti legelő, ma szántó’ 1891: *Sebeséri legelő* (Mft.), 1972: *Sebeséri legelő* (Zsíros 53), 1993: *Sebeséri legelő* (Fzs.tört. 135, 136), **Sebes-ér 2.** 1864: *Sebes ér* ’legelő, esős időkben az ott lefolyó sebes víztől nevezetett’ (Pesty). — A helynévi elsődleges jelentése ’legelő, mely a Sebes-ér mellett fekszik’ volt. Vö. **Sebes-ér 1.**

Simárd ’a város külterületének délkeleti csücske’ 1773: *Simánd* (Hnt.), 1782–1785: *Simárd* Wirtshaus (EKFT.), 1799: *Simánd* ’szabad puszta Borsod vármegyében’ (Vályi), 1851: *Simárd* ’puszta, Borsod vármegyében, Felső Zsolcától 1 órányira, 100 hold szántóföldet, 272 hold kaszállót, 12 ¼ h. legelőt foglal magába’ (Fényes), 1972: *Simárd* (Zsíros 51), 1980: *Simárd* (MoFnT.), 1993: *Simárd* (Fzs.tört. 12, 17, stb.), 1991: *Simárd, Simánd* (THnt.), 2010: *Simárd, Simárdi* 1819–1869: *Simardi* Wirtshaus (MKFT.), 1891: *Simárdi* (Mft.), 1993: *Simárdi* (Fzs.tört. 136), 2010: *Simárdi, Simárdpuszta* 1819–1869: *Simard Puszta* (MKFT.), 1864: *Simárd puszta* ’Simárd puszta, szántó föld, rét, ’s legelő, elnevezése nem tudatik’ (Pesty), 1893: *Simánd p.* (Hnt.), 1907: *Simárdpuszta* (Hnt.), 1918: *Simárdpuszta* (Hnt.), 1926: *Simárdpuszta* (Hnt.), 1937: *Simárdpuszta* (Hnt.), 1944: *Simárdpuszta* (Hnt.), 1956: *Simárdpuszta* (Hnt.), 1983: *Simárdpuszta* (BLF.). — A *Simárd* határresznév egykori település emlékét őrzi (vö. ZSÍROS 2002: 26), amely — nevéből következtethetően — esetleg már a kö-

zépkorban is megvolt. A településnév az Árpád-korból is adatható *Simárd* személynévből (1290/1303: *Symard*, ÁSz.) alakult. A település elnéptelenedését követően a szomszéd falu, Felsőzsolca határának a részévé vált, az itt fekvő szántó pedig határrésznévként tovább őrzi az egykori falu nevét, akárcsak a *Simárdpuszta* alak, mely a falu pusztasodására utal. Vályi András *Simánd*-ként említi ezt a területet, ez azonban valószínűleg elírás, mivel ilyen alakkal máshol nem találok.

Simárdi l. Simárd.

Simárdi-alsó 'a Király-domb alatti terület, a város délkeleti határrésze' 1891: *Simárdi alsó* (MFT.), 1993: *Simárdi alsó* (Fzs.tört. 136), 2010: *Simárdi-Alsó*, **Simárdi-alsó-dűlő** 1972: *Simárdi alsó dűlő* (Zsíros 54), 2010: *Simárdi-Alsó-dűlő*. — Az elnevezés arra utal, hogy a dűlő az egykori *Simárd* település (ma határrész) területén fekszik, s mivel déli határterület, az *alsó* jelzőt megkülönböztetésül kapta.

Simárdi-lapos 'a Király-domb alatti mélyfekvésű szántó' 1972: *Simárdi lapos* (Zsíros 54), 2010: *Simárdi-lapos*. — A Simárd területén fekvő mélyebb földdarab.

Simárdi-rét 'a Sebes-ér és a Bársonyos közötti rét' 1972: *Simárdi rét* (Zsíros 53), 2010: *Simárdi-rét*. — A *Simárd* területén fekvő rét.

Simárdpuszta l. Simárd.

Sorik 'az egykori falu főutcájának végén található terület, mára beépült' 1972: *Sorik* (Zsíros 38), 1980: *Sorik* (MoFnT.), 1993: *Sorik* (Fzs.tört. 90, 148, 50, 170, 174), 2010: *Sorik*, **Kis sor** 1972: *Kissor* (Zsíros 38), 1993: *Kissor* (Fzs.tört. 90, 148, stb.). — A név lexikális azonosítása bizonytalan ZSÍROS szerint, a falu kialakulásakor viszont bizonyíthatóan éltek itt szlávok, így esetleg a szinonimájaként feltűnő *sor* főnévvel és az *-ik* szláv kicsinyítő képzővel hozható kapcsolatba, az így feltételezett *sorik* jelentése 'sorocska' (Zsíros 38).

Szamár-lapos 'a Juhjárom-dűlők déli része, a Csepnyik és a Simárdi-lapos közti terület a város déli részén, ma egy része belterület' 1972: *Szamárlapos* (Zsíros 54), 1993: *Szamárlapos* (Fzs.tört. 21, 166, 219), 2010: *Szamár-lapos*, **Juhjárom-alsó** 1891: *Juhjárom alsó* (MFT.), 1993: *Juhjárom alsó* (Fzs.tört. 46, 136), **Juhjárom-alsó-dűlő** 1972: *Juhjárom alsó dűlő* (Zsíros 54), 1993: *Juhjárom alsó dűlő* (Fzs.tört. 98). — A két világháború között az uradalomnak sok száma volt, és az állatok ezen a területen legeltek (Zsíros 54). A jelzői előtag a terület egykori hasznosítási formájára utal: szamár-, illetve juhlegelőként használták.

Szent János 'a régi út mentén álló egykori Szent János szobor mögötti terület' 1972: *Szent János* (Zsíros 49), 2010: *Szent János*, **Szent János-rét** 1864: *Sz. János rét* „az ország út mellett, hol egy ott fel állított Szt. János kőszoborról neveztetett el” (Pesty), 2010: *Szent János-rét*, **Szent János-dűlő** 1972: *Szent János dűlő* (Zsíros 49), **Szent János mögötti** 1972: *Szent János-mögötti* (Zsíros 49). — A terület a rajta található szoborról kapta a nevét.

Szent János mögötti l. Szent János.

Szent János-dűlő l. **Szent János.**

Szent János-rét l. **Szent János.**

Szikszai-Első-méta 'külterület Szikszó felé, a rétföldek és a Közép-dűlő között, keleti irányban' 1972: *Szikszai első méta* (Zsíros 45), 2010: *Szikszai-Első-méta*, **Első-méta** 1972: *Első-méta* (Zsíros 45), 2010: *Első-méta*. — Az *első* sorzámmnév és a 'határjel' jelentésű *méta* (TESz., ÚMTsz.) földrajzi köznévi összetételéből jött létre az *Első-méta*, amely metonimikusan kaphatta a területet jelölő jelentését. A településnévi jelző utólag kapcsolódott a névhez, s arra utal, hogy a határterület *Szikszó* irányában terült el.

Szikszai-kis-part 'a 3-as főút első emelkedője körüli terület, körülbelül a Lapos-dűlő és a Közép-dűlő között' 1972: *Szikszai kis-part* (Zsíros 44), 2010: *Szikszai-kis-part*. — Nevét onnan kapta, hogy a határterület Szikszó irányában terült el. A *kis-part* nem szerepel önállóan helynévként.

Szilvás l. **Nagyszilvás.**

Szilvás-telep l. **Nagyszilvás.**

Szőlők 'a Csepnyik szőlővel beültetett területe' 2004: *Szőlők* (vö. ZSÍROS 2004b: 41). — A Csepnyiket a század elejéig szántónak használták, majd a falu gazdái gyümölcsöst és szőlőt telepítettek erre a területre, a *Szőlők* elnevezés a szőlővel beültetett részt jelöli (Putz–Zsíros 15).

Tanya 'a Második-rétföld területén található, a Sportpályától keletre eső terület' 1972: *Tanya* (Zsíros 21, 22), 1993: *Tanya* (Fzs.tört. 261), **Nagy-tanya** 1972: *Nagy-tanya* (Zsíros 21, 22). — Ide hordták annak idején a csépelnyalót (Zsíros 21). A *Nagy-tanya* ugyanazt a területet jelöli, mint a *Tanya*, csak ahogy az idők folyamán kiszorultak a cséplések erről a területről, új terület vette át a funkcióját. Így az új terület a *kis* jelzöt kapta (ez ma már belterület), a régi *Tanya* pedig *Nagy-tanya* lett (Zsíros 22). A két névforma között ma tehát szabályos kéttagú korreláció áll fenn.

Téesz-bánya l. **Kavicsbánya.**

Téesz-major 'a Második-rétföld és az Alsó-dűlő között található terület, a belterülettől északkeletre' 1972: *Téesz major* (Zsíros 46), 2010: *Téesz-major*. — A téesz majorja volt rajta.

Téglaszín l. **Legelő.**

Test-halom l. **Halom.**

Torkolat 'régii fürdőhely a Bódva torkolatánál' 1972: *Torkolat* (Zsíros 53), 1993: *Torkolat* (Fzs.tört. 134), 2010: *Torkolat*, **Rét vége** 1972: *Rétvége* (Zsíros 53). — Nevét onnan kapta, hogy ezen a területen torkollik a Bódva a Sajóba. A *Rét vége* elnevezés arra utal, hogy a terület a *Farkas rétje* végén helyezkedik el (Zsíros 53). Szinonimaként említik a *Sarkantyú* határnévvel (ZSÍROS 2004b: 40).

Tóth Pál-tanya 'a Simárd egy része' 1972: *Tóth Pál-tanya* (Zsíros 53), 2010: *Tóth Pál-tanya*. — Nevét bérlőjéről kapta (Zsíros 53).

Új temető 'az Első-rétföld-dűlőben nyitott újabb temető' 1972: *Újtemető* (Zsíros 48), 2010: *Új temető*. — Megkülönböztetésül kaphatta az *új* jelzőt, mert már létezett egy temető a faluban, mikor a lakott területen nyitottak még egyet.

Uraké 'fürdőzőhely volt a Sajó partján' 1972: *Uraké* (Zsíros 53). — Nevét állítólag onnan kapta, hogy ide jártak a falu vezető emberei kirándulni, fürdeni (Zsíros 53).

Vár-domb l. **Pipiske-domb**.

Vashíd 'a Miskolcra Felsőzsolcára vezető vasút hídja' 1972: *Vashíd* (Zsíros 55), 1993: *Vashíd* (Fzs.tört. 147, vö. ZSÍROS 2004b: 41 és ZSÍROS 2008: 13), 2010: *Vashíd*, **Vasúti-híd** 2004: *Vasúti-híd* (ZSÍROS 2004b: 41), 2010: *Vasúti-híd*. — Keletkezésében közrejátszott, hogy a falunak ekkor már több kőhídja is volt, és így különböztették meg ezektől az új hidat, amely a vasúti közlekedés számára készült (Zsíros 55). A *Vashíd* forma előtagja lehet anyagnév és a *vasút* elliptikus alakja egyaránt.

Vasúti-híd l. **Vashíd**.

Zsidótemető 'a Szilvás keleti szegélyén lévő temető' 1782–1785: *Friedhof* (EKFT.), 2005: *Zsidótemető* (ZSÍROS 2005a: 22), 2010: *Zsidótemető*. — Vö. **Régi-zsidótemető**.

Zsolcai-halom l. **Halom**.

Zsolcai-nagy-(kő)híd l. **Bódva-híd**.

BÉRES JÚLIA

Források

BLF. = *Levéltári füzetek 16–18. Borsod-Abaúj-Zemplén megye Történeti helységnévtára 1870–1983*. Miskolc, 1983.

Cs. = CSÁNKI DEZSŐ (1890–1913): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. 1–3., 5. Budapest.

EKFT. = *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. (1782–85)*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.

Fényes = FÉNYES ELEK (1851): *Magyarország Geographiai szótára*. 1–2. Pest.

Fzs.tört. = ZSÍROS SÁNDOR (1993): *Felsőzsolca története*. Felsőzsolca, Felsőzsolca Nagyközség Képviselő-testülete.

Görög = *Magyar Átlás az az Magyar, Horvát, és Tót országok vármegyéji, 's szabad ke- rületei és a 'határ-őrző katonaság' vidékeinek közönséges és különös tábláji*. Közre bocsátotta GÖRÖG DEMETER, folytatta és végezte Márton Jó'sef. Viennae, 1802–1811.

Hnt. = *Magyarország helységnévtára*. Statisztikai Kiadó Vállalat, 1773, 1893, 1907, 1918, 1926, 1937, 1944, 1956.

Lipszky = LIPSZKY JÁNOS (1806): *Mappa generalis regni Hungariae*. Pesthini.

L1 = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. XXX. 1. doboz.

- L2 = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. XXX. 2. doboz.
- MFt. = *Mezőcsáti Felsőzsolca térkép 1891*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár.
- MKFT. = *A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású, színes térképei. (1819–69)*. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2005.
- MoFnT. = *Magyarország földrajzinév-tára 2. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye)*. Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1980.
- Pesty = PESTY FRIGYES (1988): *Borsod vármegye leírása 1864-ben*. Miskolc, Hermann Ottó Múzeum–II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár–Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár.
- Putz–Zsíros = PUTZ JÓZSEF–ZSÍROS SÁNDOR (1996): *Szülőföldünk Felsőzsolca*. Felsőzsolca, Felsőzsolca Nagyközség Képviselő-testülete.
- T1 = *Mappa medietatem territorii possessionis F. Zsólcza exhibens 1771, Occasionem Urbarialem Regulationis*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. BmT. 124. URL: <http://bazleveltar.hu/download.php?view.412>.
- T2 = *Delineatio viarum commercialium a cannabetis Felső Zsolczaiensibus Cassoviam per Onga Tokajinum, dein Tokajino per Onga penes diversorium Kutyakaparó in comitatum Tornensem ducencium*. 19. század eleje. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár. BmT. 39. URL: <http://www.bazleveltar.hu/download.php?view.264>.
- THnt. = *Magyarország történeti helységnévtára Borsod megye (1773–1808)*. Budapest–Miskolc, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat – Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, 1991.
- Vályi = VÁLYI ANDRÁS (1799): *Magyar országnak leírása*. Buda.
- Zsíros = ZSÍROS SÁNDOR (1972): *Felsőzsolca földrajzi nevei*. (Kézirat). Felsőzsolca.
- ZSÍROS SÁNDOR (2002): Az újraeledő falu. (Részletek Felsőzsolca XVIII–XIX. századi történetéből). *Örökség 2002/1*: 17–37.
- ZSÍROS SÁNDOR (2004a): Alsó- vagy Felső- volt az első? 1. *Örökség 2004/2*: 13–15.
- ZSÍROS SÁNDOR (2004b): Felsőzsolca földrajzi nevei 1. *Örökség 2004/3*: 35–42.
- ZSÍROS SÁNDOR (2005a): Felsőzsolca földrajzi nevei 2. *Örökség 2005/2*: 21–25.
- ZSÍROS SÁNDOR (2005b): Felsőzsolca földrajzi nevei 3. *Örökség 2005/3*: 42–44.
- ZSÍROS SÁNDOR (2006): Felsőzsolca földrajzi nevei 4. *Örökség 2006/1–2*: 19–21.
- ZSÍROS SÁNDOR (2008): Földrajzi neveink 7. *Örökség 2008/1–2*: 11–13.

Irodalom

- ÁSz. = FEHÉRTÓI KATALIN (2004): *Árpád-kori személynévtár. (1000–1301)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FNESz. = KISS LAJOS (1988): *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. 1–2. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY (1963–1998): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. 1–4. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KISS LAJOS (1994): A Felvidék víznevei. *Magyar Nyelv 90*: 1–19.

- KISS LAJOS (1996): A Kárpát-medence régi helynevei. *Magyar Nyelvőr* 120: 440–450.
- KISS LAJOS (1999): *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 1. Piliscsaba.
- KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk. (2005): *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. (Abauj–Csongrád vármegye)*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 10. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- ÉKsz. = PUSZTAI FERENC főszerk. (2008): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- RMCsSz. = KÁZMÉR MIKLÓS (1993): *Régi magyar családnevek szótára. (XIV–XVII. század)*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk. (1967–1984): *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára*. 1–3., 4. Mutató. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- TÓTH VALÉRIA (2001): *Az Árpád-kori Abauj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 4. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA főszerk. (1979–2010): *Új magyar tájszótár*. 1–5. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Győr-Újváros 18. századi keresztneveinek elemzése szociolingvisztikai megközelítésben

1. Újváros a 18. században önálló település volt Győr közvetlen közelében, ma viszont annak egyik városrésze. Az 1700-as években négy felekezet élt együtt a településen: római katolikusok, evangélikusok, reformátusok és szerb ortodoxok. Abban az időben a legnagyobb vallási csoportot a római katolikusok alkották. Másodikként az evangélikusokat, aztán a reformátusokat és a legkisebb gyülekezetként a rácokat, azaz a szerb ortodox vallásúakat kell megemlítenünk.

A település népességi összetételére a felekezeti sokszínűség mellett az etnikai sokféleség ugyancsak jellemző volt, amelyet a folyamatos és nagyarányú betelepülés magyaráz. Ennek következtében erőteljesen megemelkedett a lakosság-szám. A névállományon belüli arányokat vizsgálva feltűnik, hogy a német eredetű családnevek százalékos értéke folyamatosan és jelentősen növekedett a század folyamán: 1703-ban még csupán 2,9%, 1787-ben pedig már a családnevek 32,9%-át alkották. A szláv származásra utaló családnevek aránya csekélyebb mértékben, de szintén emelkedett.

Az itt élők egy része kézműves mesteremberként és kereskedőként, más része mezőgazdasági munkával és egyéb közszolgai feladatok ellátásával kereste a kenyerét. A győri vár katonaságát kiszolgáló mesterek jelentős része Újvárosban élt, itt volt műhelye, illetve utca felől üzlete.

2. A keresztnévek vizsgálatának alapjául szolgáló adatbázist kétféle forrásból állítottam össze: a II. József által elrendelt népesség-összeírásból és a négy felekezet 18. századi születési anyakönyveiből. A két eltérő forrás felhasználásának az a magyarázata, hogy az úJVárosi népesség keresztnévanyagáról a lehető legteljesebb képet szerettem volna megrajzolni. Megállapítható azonban, hogy egyik forrás sem tekinthető maradéktalanul teljesnek, megbízhatónak. Az összeírás előnye az, hogy ebben a mikroszaládok szerkezete jól nyomon követhető, így a szülői keresztnévek átörökítése, a nemzedékek névadási szokása jól elemezhető. Emellett többé-kevésbé következetesen rögzítették — elsősorban a családfőre vonatkoztatva — a társadalmi státuszt, azaz az egyes társadalmi rétegek névanyaga külön, valamint egymással összevetve vizsgálható. Nehézséget okoz, hogy a szolgálk és a mesterember házában élő inasok vagy nőtlen legények neve is szerepel az összeírásban, ők viszont legtöbbször távoli tájakra érkeztek, és csak ideiglenesen éltek a városban, tehát az úJVárosi lakosság névállományába nem számíthatók be.

A születési anyakönyvek segítségével pedig elsősorban a település felekezeti rendje rajzolódik ki, és a különböző vallási közösségek névadási szokásai kísérhetők figyelemmel. A születési anyakönyvekben a családszerkezet nehezen követhető, ezekben viszont a keresztszülő nevének átörökítése figyelhető meg. Az anyakönyvekbe szintén bekerülhetett nem helybéli személy neve is. Tehát az adatok mennyisége, valamint a lakóhelyhez kapcsolhatósága nem tükrözi tökéletesen a települési viszonyokat.

A fentiekből megállapítható, hogy mindkét forrásnak vannak előnyei és hiányosságai. Amikor általában a 18. század neveiről akarunk véleményt alkotni, és egy teljes évszázad névtani szabályszerűségeit szeretnénk nyomon követni, akkor egyértelműen az anyakönyvek nyújtanak több információt. Abban az esetben viszont, amikor egyetlen település névanyagát akarjuk megvizsgálni, megbízhatóbb forrásként az összeírások használhatók. Részben kivételt képezhetnek ez alól a zárt, változatlan összetételű lakossággal bíró települések, mint például a Rábaközben található Osló. Ebben a kis faluban nem volt sem felekezeti, sem etnikai megosztottság, a lakosság társadalmi rétegződése is jelentéktelen eltérést mutatott. Ilyen esetben az anyakönyv is hű képet adhat a falu lakosságának névállományáról, feltéve persze, hogy volt már ez idő tájt anyakönyvezés. Ismert ugyanis, hogy kisebb falukban csak később kezdődött el az anyakönyvek pontos vezetése. Hozzá kell tenni mint újabb nehézséget, hogy igen gyakran alig olvasható a kézírás (például az iratok megrongálódása miatt), ráadásul a katolikus anyakönyveket latin nyelven vezették. Az összeírások mellett szól az a körülmény, hogy itt mindig tényszerűen a nevek, adatokra szorítkoztak, és általában gyakorlottabb kéz készítette a feljegyzéseket, ez által megbízhatóbbak, olvashatóbbak.

ÚJVáros a 18. században átalakuló, változó, intenzíven fejlődő település volt, ebben az esetben — úgy ítélem meg — szükségszerű a két forrás együttes értékelése: egy olyan településen, ahol az egész századon át folyamatos a népességmozgás, ott az egyik forrás a másik nélkül nem adhat teljes képet a névállományról.

Felmerül a kérdés, hogy vajon a két forrást lehet-e egyenértékűként kezelni? Egyetérthetünk HAJDÚ MIHÁLY véleményével, mely szerint „egymás mellé lehet állítani az összeírások és az anyakönyvek névadatait, nagyon ellentmondó eredményeket nem fogunk kapni a következtetésekből” (2003: 346). Adataim is ezt támasztották alá. Az összeírás alapján készített gyakorisági lista élén álló keresztnevek szinte pontosan megegyeznek a születési anyakönyvi bejegyzések alapján készült keresztnév-gyakorisággal. A kettő között mindössze kisebb sorrendi eltérés tapasztalható.

2.1. Az elsőként áttekintett forrás a II. József idején készült összeírás, amely a 18. század utolsó harmadában, a 80-as években készült el. Ebben az anyagban egy-egy család névanyagáról teljes képet kapunk, hiszen nemcsak a családfőt (társadalmi státusztól függetlenül), hanem a családtagokat, a mester házában élő legényeket, inasokat és a szolgálókat is összeírták. Bizonyára komoly ellenőrzés követte az első feljegyzést, mert sok javítást, más kéz írását is felfedezhetjük a lapokon. A táblázat élén a ház tulajdonosának neve szerepel, s jelölik, hogy mely társadalmi réteghez tartozik. A férfiak, fiúgyermekek életkora, a felnőtt férfiak társadalmi helyzete, a természetükre utaló feljegyzések, esetleges testi fogyatékoságuk ugyancsak olvasható.

Ebből az összeírásból gyűjtöttem ki az apák és a fiúk, valamint az anyák és a leányok nevét. Az 1787-re elkészült és ellenőrzött összeírás 1632 családfő nevét tartalmazza, és az összeírt családok 769-féle néven szerepelnek. Ebből arra következtethetünk, hogy a település lélekszáma megközelítőleg 6000 fő körül lehetett. A századelő névanyagából kiindulva az tapasztalható, hogy folyamatosan növekedett a családnevek terhelése, 1,6-ről 1,8-re, majd 2,1-re emelkedett, azaz a század során lassult a migráció.

2.2. Az anyakönyvezés Újvárosban a római katolikusoknál is, és a protestáns felekezeteknél is a 17. század végén kezdődött el. A szerb ortodox lakosság anyakönyvei viszont csak a 18. század utolsó harmadától találhatók meg (1777-től). A római katolikus anyakönyveket 1680-tól folyamatosan latin nyelven vezették. A reformátusoknál 1682-ben indult meg az anyakönyvezés, de ekkor még a bejegyzések töredékesek, majd csak az 1705. esztendőől kezdve vezetik következetesen. Az evangélikus anyakönyvek 1685-től tartalmazzák a megszületettek és részben a megholtak adatait. A protestáns anyakönyvek főként magyar nyelvűek, 1783 után rövid ideig voltak — részben — latin nyelvűek. Az evangélikus és református gyülekezetek tagjainak nevét 1749 és 1783 között a római katolikus anyakönyvekben rögzítették. Általában jelölték, hogy ki a protestáns, 'luther' vagy 'helvét', esetleg 'calvin' megjelöléssel, de néha a jelölés elmaradt.

3. A keresztnevek szociolingvisztikai szempontú elemzése mind a névtani, mind pedig a társadalmi folyamatok megvilágítása szempontjából tanulságos lehet. A keresztnévállomány ugyanis bőséges információt hordoz a keresztnevet kiválasztó közösségről, a lakosság szociális, kulturális hátteréről. A névanyag

vizsgálata egy tájegység, egy város, de egy apró település múltjának feltárásához is sok adalékkal szolgálhat. Megvilágíthatja a népességmozgásokat, megszüntetheti a helytörténeti kutatásban mutatkozó bizonytalanságokat, a nevek elemzése útján jobban megérthetjük a szociális és felekezeti rétegeződést.

A keresztnév megnevezés pontosságát több kutató megkérdőjelezte. HAJDÚ MIHÁLY az *egyénnév*, *egyéni név* terminológiát ajánlja, azzal indokolva, hogy a nem keresztény közösségekre maradéktalanul ezt lehetne vonatkoztatni (2003: 347). HOFFMANN ISTVÁN abban a tanulmányában, amelyben a személynévrendszer leírásához keresi az egyértelmű terminológiát, *választott név*-ként tárgyalja a hagyományosan keresztnévvel jelezett névegyedeket, mivel „a névadók valamilyen meghatározott névállományból, névlistából választott nevet ruháznak rá az elnevezettre” (2008: 9). A *névválasztás* terminológia is ezt a megnevezést erősíti. Jelen munkámban — elfogadva, hogy a megjelölés nem tökéletes — az eddigi hagyományos megnevezést követve keresztnévként emlegetem a családnév után álló, a gyermek születésekor a felnőtt családtagok által választott neveket.

A keresztnév funkciója az, hogy egy kisebb közösségen belül identifikálja az elnevezettet. A keresztnév kiválasztásának folyamatában azonban az elnevezett nem játszik szerepet, csupán a névadó személy vagy személyek. A keresztnévadás kapcsán tehát tudatos választásról beszélünk, és ez a választás főként a névadó közösség kultúráját, ízlését, gondolkodását, hagyományrendszerét mutatja meg. Így a keresztnév az elnevezettől nem hordoz információt, tehát a név és az elnevezett közötti kapcsolatban nincs motiváltság. Viszont a név és a névadó közötti kapcsolat szoros, a választott név a névadó személyéről vagy az elnevező közösségről sok információt közölhet.

Az alábbiakban a kétféle forrás (az 1787-es összeírás és a születési anyakönyvek) segítségével a nemek és a generációk (3.1.) névadási azonosságait és különbségeit keresem. A férfi és női keresztnévek elemzésével, a névadási szokások vizsgálatával a két nem társadalomban elfoglalt helyére következtetek. A nemzedékek (apák és fiúk, valamint anyák és leányok) keresztnévkincsét szintén összevetem, az időbeliség és a névdivat kapcsolatára helyezve a hangsúlyt. Majd a felekezeti anyakönyvekből kialakított adatbázis alapján az eltérő vallási közösségek névanyagát (3.2.), a szokások egymás mellett élését, egymásra hatását vizsgálom, illetve a vallási hovatartozás segítségével az etnikai különbségekre mutatok rá. Harmadik vizsgálódási szempontom a társadalmi tagozódás (3.3.) és a névadás összefüggésének megvilágítását célozza. Az összeírás és az anyakönyv együttes használata a nemek szerint eltérő névadási szokásokat mutatja meg. A felekezetek szerinti névválasztás az anyakönyvekből rajzolódott ki egyértelműen, a különböző generációk, társadalmi rétegek szerinti névválasztás tanulságait pedig az összeírás kínálja fel, valamint ennek segítségével a szülő keresztnévének öröklését is bemutatom.

Az Újvárosban élő négy felekezet születési anyakönyvei alapján a 18. századot öt, egyenként húszéves korszakra osztva gyűjtöttem ki a keresztnéveket,

amelyek aztán a II. József-féle összeírás anyagából kialakított adatbázis eredményeivel voltak összevethetők, s nemegyszer névtani szempontból árnyaltabb képet nyújtottak. Alább az 1. számú táblázat mutatja az anyakönyvekben talált elnevezettek és az előforduló nevek számát.

1. táblázat. A négy felekezet keresztnéveinek (kn.) és elnevezetteinek (eln.) száma a 18. században (forrás: anyakönyvek)

		I.		II.		III.		IV.		V.	
		eln.	kn.	eln.	kn.	eln.	kn.	eln.	kn.	eln.	kn.
r. kat.	férfi	201	20	135	16	469	29	443	28	429	23
	női	167	13	115	17	431	21	367	19	377	19
ev.	férfi	348	24	269	28	345	35	359	26	178	21
	női	346	16	226	24	286	27	343	18	158	18
ref.	férfi	145	16	128	17	81	17	44	15	38	11
	női	162	13	127	13	62	11	34	7	45	9
szerb ortodox	férfi	–	–	–	–	–	–	54	19	55	20
	női	–	–	–	–	–	–	105	16	52	15

3.1. A nemek szerinti névválasztás vizsgálatát az összeírás és az anyakönyvek is segítik. Az 1787-es összeírás alapján 687 felnőtt családos férfi (45-féle keresztnév) és 1387 fiúgyermek és fiatal, nem családos férfi (41-féle keresztnév), illetve 689 családanya (23-féle) és 1313 leány (30-féle) keresztnévét találtam meg. A beírt családnevek sorrendje, a lakóhely körülírása alapján az összeírásban is többé-kevésbé biztosan kirajzolódtak a különböző felekezetek, illetve a különböző etnikai közösségek. A születési anyakönyvek forrásként való felhasználása alapján viszont egyértelműen láthatóvá vált a felekezeti névválasztás.

A női keresztnévek száma valamivel kevesebb — szinte minden korszakban —, mint a férfikeresztnéveké. Ez a jelenség ismert a korábbi vizsgálatokból is. A női keresztnévek száma általában 10%-kal kevesebb a férfinevek számánál (B. GERGELY 2005: 129, 165; HAJDÚ 2003; VARGA 2006: 115). Ennek okai között elsősorban nem a születésszámbeli különbség szerepel, sokkal inkább a kor szemlélete tükröződik vissza. Az anyakönyvezés kezdeti időszakában ugyanis előfordult, hogy a megszületett leánygyermek nevének nem jegyezték be, csupán a fiúkéét (VARGA 2006: 160).

Nemcsak a női elnevezettek száma alacsonyabb, hanem a női keresztnéveké is. Mind az összeírás, mind az anyakönyvek adatai alapján megállapítható, hogy a férfikeresztnévek változatosabbak, többféle névre kereszteltek fiúgyermekeket, mint lányokat. Mind a férfi, mind a női nevek között az evangélikusok választották a legtöbbszörféle keresztnévet, ebben a felekezetben legnagyobb a névegyedek mennyisége. Az evangélikusokét követi sorrendben a római katolikus, majd a szerb ortodox és végül a református felekezet névanyagának változatossága.

3.1.1. A férfikeresztnev-adást és a névgyakoriságot a II. József által elrendelt összeírás alapján elemeztem, külön vizsgáltam meg a családos férfiak, valamint a fiúgyermekek keresztnevét. Így lehetőség nyílt a nemzedéki különbségek megfigyelésére is. A gyakorisági lista élén — amint ez általánosan, a teljes magyar nyelvű közösségre vonatkozóan megfogalmazható — a 18. században országosan megfigyelhető arányokat mutatják a vizsgált keresztnevek százalékos értékei. Azonban a közepes és a kis gyakoriságú nevek már a helyi jellegzetességekre irányítják rá a figyelmet.

Az apák nemzedékében 45-féle keresztnev alkotja a névállományt. A keresztnev-gyakoriság az alábbi: *János* (128 előfordulás; 18,8%), *István* (95; 13,9%), *Mihály* (67; 9,8%), *József* (55; 8,1%), *György* (53; 7,8%), *Pál* (52; 7,6%), *Ferenc* (45; 6,6%), *András* (36; 5,2%), *Ádám* (20; 2,9%), *Mátyás* (17; 2,5%), *Márton* (16; 2,3%), *Péter* (14; 2,1%). Az első 12 keresztnev a lakosság etnikai és felekezeti összetételétől függetlenül szinte mindenütt hasonló sorrendet és százalékos arányt mutat (HAJDÚ 2003: 389, 392; FÜLÖP 1990: 86; VARGA 2006: 170). A további sorrend azonban már jelzi az etnikai, helyi és vallási különbségeket: *Lőrinc*, *Antal* (8; 1,2%), *László* (7; 1,0%), *Tamás*, *Sámuel* (6; 0,9%), *Jakab*, *Simon* (5; 0,7%), *Imre*, *Károly* (4; 0,6%), *Fülöp*, *Ignác*, *Sándor* (3; 0,4%), *Gergely*, *Konstantin* (2; 0,3%), illetve 1–1 (0,1%) névviselő kapta az *Albert*, *Bernárd*, *Demeter*, *Elek*, *Fridrik*, *Gotfrid*, *Henrik*, *Ézsaiás*, *Kristóf*, *Krisztián*, *Leopold*, *Márk*, *Maximilián*, *Miklós*, *Prokop*, *Sebestyén*, *Valér*, *Vencel* és *Vilhelm* keresztnevet. A *Gotfrid*, *Henrik*, *Kristóf*, *Krisztián*, *Leopold*, *Maximilián* a német anyanyelvű, a *Demeter*, *Konstantin* pedig a szerb, a *Vencel* a morva nemzetiség jelenlétére utal. Az *Antal*, *Imre* nevek választása alapján a katolikus, a *Sámuel*, *Ézsaiás* alapján pedig a protestáns közösség névadási szokásait érzékeljük.

Az összeírásban feltüntetett fiatalabb generáció számára 41-féle keresztnevet választottak, azaz nem gazdagodott, hanem valamivel még szegényesebb is ez a névkincs, mint az idősebb generációé.

A fiúk keresztnev-gyakorisága több ponton hasonló, mint a fentebb sorolt apai neveké: *János* (145; 10,5%), *József* (116; 8,4%), *István* (84; 6,1%), *Mihály* (83; 6,0%), *Ferenc* (79; 5,7%), *Pál* (47; 3,4%), *András* (32; 2,3%), *György* (27; 1,9%), *Mátyás* (22; 1,6%), *Ádám* (18; 1,3%), *László* (16; 1,2%), *Péter* (14; 1,1%), *Márton* és *Antal* (13; 0,9%), *Ignác*, *Károly*, *Lőrinc* és *Sámuel* (8; 0,6%), *Imre* (7; 0,5%), *Sándor* és *Simon* (6; 0,4%), *Jakab* (3; 0,2%), *Albert* és *Tamás* (2; 0,1%), *Elek*, *Konstantin*, *Krisztián*, *Miklós*, *Prokop* és *Valér* (1; 0,07%). Az apai neveken túl még a következő 11-féle névre keresztelték az ifjabb nemzedék fiúgyermekét: *Ábrahám*, *Ferdinánd* és *Tóbiás* (3; 0,2%), *Zsigmond* (2; 0,1%), *Benjámín*, *Dániel*, *Éliás*, *Illés*, *Gáspár*, *Rókus* és *Teofil* (1; 0,07%).

Több következtetés levonható a névsorok összevetése alapján. Megállapítható, hogy ugyan nem emelkedett a választott nevek száma, mégis névgazdagodásról beszélhetünk. Ugyanis az egyes nevek kevésbé megterheltek, ez által válto-

zatosabb, színesebb a viselt névkincs (a *János* gyakorisága például 18,8%-ról 10,5%-ra csökkent). A gyakorisági lista élén állók esetén kis mértékben a sorrend is változott, különösen a *József* név kedveltsége emelkedett.

30 keresztnév egyezik az előző generáció nevével, tehát új nevek kerültek be a használatba. Két olyan népességcsoport rajzolódott ki, amelyeknél érzékelhetően változott a névválasztási szokás. Az egyik közösség a vallási (protestánsok), a másik az etnikai (német ajkú betelepültek) összetartozás alapján körvonalazható. A protestánsoknál megemelkedett az általuk előnyben részesített ószövetségi nevek száma (*Ábrahám, Tóbiás, Benjámín, Dániel, Éliás, Illés*), a német anyanyelvű népességben pedig az újabb generáció már ritkábban kapta a németek kedvelte, részben germán eredetű neveket. Jól látható, hogy a nem választott keresztnévek egy jelentős része a német névadásra jellemző: *Bernárd, Fülöp, Fridrik, Gotfrid, Henrik, Kristóf, Leopold, Maximilián, Sebestyén* (vö. BÁLINT 1977: 176), *Vilhelm*. Több vizsgálat kimutatta azt a folyamatot, mely szerint a 18. század elején betelepült német ajkú lakosság a század végére igazodott a magyar névadási szokásokhoz, és feladta a saját közösségére jellemző névválasztási hagyományát (FÜLÖP 1990: 106; VARGA 2010b: 46). A többi kimaradt név nagyon kis gyakoriságú volt az apai generációban is: így a *Gergely* és a *Márk* vagy az *Ézsaiás*, amely az evangélikus közösségben, a *Demeter*, amely a szerb ortodox közösségben eddig is csak egyszer fordult elő, a *Vencel* pedig egy morva származású apa neve volt, aki nem örökölt tovább keresztnévét.

Az anyakönyvekből megállapítható, hogy a 18. század folyamán a férfikeresztnévek közül mindössze 56 név került be a használatba, ennyiféle névre kereszteltek fiúgyermeket. A korszakonkénti névgyarapodás a század kezdetén jelentős volt, majd csökkent az újabb keresztnévek választásának intenzitása.

Az alábbiakban a keresztnéveket a változás folyamatában, az évszázad keresztnévanyagának gyarapodása alapján mutatom be. A keresztnévállományban megtalálhatók a törzsökös, azaz a folyamatosan jelen levő nevek, amelyek mind az öt korszaknak meghatározó keresztnévei, és vannak olyanok, amelyeket csak néhány vagy csupán egy korszakban viseltek. Tanulságos a választott névkincs gazdagodásának folyamata: megállapítható, hogy a gyarapodást előidéző újabb nevek a névgyakoriságot alig változtatták meg, sőt a névválasztási szokásokat is csak színesítették, de nem hoztak új irányt a névadásban.

Az I. korszakban, a 18. század elején, 28-féle keresztnéven osztozott Újváros férfilekossága, ezek a következők: *János, István, Mihály, György, Márton, András, Pál, Ferenc, Ádám, Péter, Ferdinánd, Gergely, József, Benedek, Mátyás, Zakariás, Fridrik, Simon, Lőrinc, Imre, Gotfrid, Georg, Sámuel, László, Dániel, Miklós, Tamás, Bálint*. A nevek között a nagy gyakoriságúakon kívül megtalálhatók a ritkább bibliai származású keresztnévek (például *Zakariás*) és a német ajkú lakosság néhány jellegzetes neve (*Fridrik, Gotfrid, Georg* — ez utóbbit külön névnek tekintem, mert a *György-gyel* nem azonos, ugyanis a *György*

mindig magyar, a *Georg* viszont mindig német családnévű személyhez kapcsolódott).

A II. korszak névanyaga bővült néhány ritkán választott névvel. Az előző korhoz képest 11-féle újabb nevet adtak a megszületett újjvárosi gyermekeknek: *Mózes, Kristóf, Antal, Dávid, Tóbiás, Jakab, Henrik, Gotlib, Bertram, Sándor, Zsigmond*. Az *Antal* név a katolikus névanyagba került be, ez a keresztnév a katolikus névadásban az elkövetkező időszakokban közkedvelté lett. A protestánsok kedvelte ószövetségi (*Mózes, Dávid, Tóbiás*) és a németek körében népszerű (*Jakab, Kristóf, Henrik, Gotlib, Bertram*) nevekkal gyarapodott a névkincs.

A III. korszakban folytatódott a választott keresztnévek számának emelkedése. Igaz, hogy csak a névegyedek száma emelkedett, ezek az újonnan bekerült nevek általában csak egyszeri elnevezést eredményeztek. Tehát alig változtatták meg a névállomány terhelésének szerkezetét. 9-féle új nevet választottak: *Konrád, Fülöp, Gábor, Károly, Xavér, Lipót, Sebestyén, Lajos, Benjámín*. Az összetétel hasonló, mint az előzőekben. Azaz a katolikusoknál a mártírológiumi nevek száma nőtt — például a *Sebestyén* és a *Ferenc* névtől különvált, önállósult *Xavér* —, a protestánsoknál bibliai nevek kerültek be a névanyagba (*Benjámín*), és a német ajkú lakosság őrizte továbbra is a saját névadási szokásait (*Konrád*).

A IV. korszakban 7 újabb név jelent meg a névállományban: *Vilmos, Ignác, Valér, Miksa, Adalbert, Illés, Gáspár*. Az *Ignác* a katolikus névadásban a század második felében közkedvelt névvé vált, az összesített névállományban a 12. helyre került. A többi hat név egy-két elnevezett neveként kis gyakoriságú maradt.

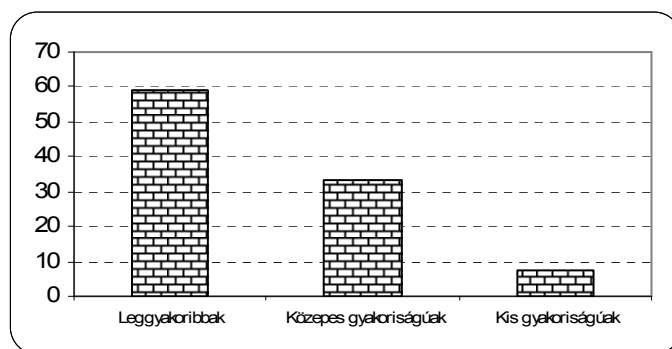
Az V. korszakban egyetlen új keresztnévként a *Teofil* bővíti a katolikusoktól választott névanyagot. Kis gyakorisága folytán nem befolyásolta a névállományon belüli arányokat.

A század során viselt 56-féle férfikeresztnévet a teljes névanyagból való részesedésük szerint is megvizsgálom. Leggyakoribbnak tekintem azokat, amelyekkel a férfilakosság több mint 10%-át nevezték meg. A 10 és 1% közöttieket közepes gyakoriságúként, az 1% alattiakat pedig kis gyakoriságúakként kezelem. Kiemelem azokat a keresztnéveket, amelyeket csupán egy személy viselt a száz év alatt.

A század vizsgált öt korszakának együttes keresztnévállományában a leggyakoribb férfikeresztnévek a *János* (22,6%), *István* (15,3%), *Mihály* (10,8%) és *József* (10,3%). Az összes elnevezett 59%-a ezt a négy keresztnévet viselte. A közepes gyakoriságúak közé az ötödik pozícióban lévő *Ferenc* (7,7%) keresztnévtől a 14. helyen álló *Antal* (1,3%) keresztnévig található tíz nevet tudtam besorolni, itt a továbbiak: *Pál* (5,0%), *András* (4,3%), *György* (3,8%), *Ádám* (2,8%), *Péter* (2,6%), *Márton* (2,4%), *Sámuel* (1,8%), *Mátyás* (1,6%). A tíz keresztnév az elnevezettek 33,3%-ának a neve, tehát jóval kevesebb személy viselte ezt a tíz keresztnévet, mint a leggyakoribb négyet. A kis gyakoriságú nevek az összes elnevezett 7,7%-ának adták a keresztnévét, ez 42-féle keresztnévet jelentett. Jól látható az elnevezettek aránya és a nevek száma közötti fordított arányosság.

A kis gyakoriságúak között 13 keresztnév mindössze egyetlen elnevezetthez kapcsolható: *Gáspár, Sebestyén, Bálint, Miksa, Bertram, Zakariás, Fridrik, Konrád, Illés, Teofil, Benjamin, Mózes és Vilmos*. Az 1. számú diagram szemléletesen mutatja a 18. századi keresztnévállomány gyakoriság szerinti összetételét.

1. diagram. Az elnevezettek aránya (%) és az egyes kategóriákhoz tartozó férfikeresztnévek száma

3.1.2. A női keresztnévadás és a névgyakoriság vizsgálatát először a II. József-féle összeírás két nemzedéknyi női keresztnévei alapján készítettem el. Ebből megállapítható, hogy a női névkincs lényegesen szürkébb, mint a férfiak keresztnévanyaga. A férfiak 45- és 41-féle keresztnévvel szemben a nők számára csupán 23-at (az anyák nemzedékének), illetve 30-at (a fiatal nőknek és leányoknak) választottak. Ebből következően az egyes női keresztnévek megterheltsége jóval nagyobb, mint a férfinevéké.

2. táblázat. Az anyák, valamint a fiatal, nem családos nők és leányok keresztnévének gyakorisága az összeírás szerint

	az anyák keresztnéve	%	a lányok keresztnéve	%
1.	Erzsébet	24,5	Erzsébet	21,9
2.	Katalin	19,8	Katalin	17,1
3.	Éva	12,7	Éva	14,2
4.	Anna	9,7	Anna	11,7
5.	Zsuzsanna	7,2	Terézia	11,7
6.	Ilona	5,8	Zsuzsanna	8,6
7.	Julianna	3,6	Rozália	2,4
8.	Judit	4,1	Julianna	2,1
9.	Rozália	2,9	Klára	2,1
10.	Mária	2,4	Mária	1,8
11.	Borbála	1,4	Fruzsina	1,4
12.	Terézia	1,2	Zsófia	13,0
13.	Rozina		Judit	1,0
14.	Fruzsina	0,9	Borbála	1,0

15.	Krisztina	0,7	Krisztina	0,8
16.	Klára	0,5	Magdolna	0,7
17.	Magdolna		Ilona	0,6
18.	Zsófia		Rozina	
19.	Ágnes	0,1	Franciska	0,4
20.	Eleonóra		Rebeka	0,2
21.	Franciska		Regina	
22.	Gertrúd		Jozefa	
23.	Orsolya		Alojzia	0,15
24.			Eleonóra	
25.		Orsolya		
26.			Apollónia	0,1
27.			Ágnes	
28.			Lídia	
29.			Margit	
30.			Pulcheria	

Az összeírásban szereplő asszonyok száma 689 fő, a lányoké pedig 1313 fő. Az anyai keresztnévállomány nagyon egyhangú. Kevés nevet választottak a névadók, és közöttük is a gyakorisági lista élén állók igen megterheltek. A fiatalabb generáció névkincsében növekedett a névegyedek száma, a 23-féle anyai keresztnév után ekkor már 30-féle nevet választottak a megkeresztelendő gyerekek. Az anyai keresztnévek közül egyedül *Gertrúd* névre nem kereszteltek leánygyermeket a következő generációban. Viszont 8 új névvel gazdagodott a következő nemzedékben a névadás: *Alojzia, Apollónia, Jozefa, Lídia, Margit, Pulcheria, Regina*. A nyolc név a vallási és származási névadási szokásokról üzen, közülük a *Lídia* és a *Rebeka* a protestáns (a *Lídia* az evangélikusok kedvelte keresztnév, vö. VARGA 2006: 199), az *Alojzia, Jozefa* neveket főként a német ajkúak, a *Margit, Apollónia* (HAJDÚ 2003: 547), *Regina* majd a katolikusoknál válik később kedveltebbé (HAJDÚ 2003: 567), a *Pulcheria* pedig a szerb ortodoxoknál gyakrabban előforduló név (VARGA 2010a: 15). Egyrészt megállapítható a névgazdagodás folyamata, másrészt az egyező nevek gyakoriságának csökkenése, ugyanis az anyák nemzedékében a két legtöbbször választott keresztnév (*Erzsébet, Katalin*) megterhelése a következő időszak névadásában kisebb lett, és a többi eloszlása is egyenletesebbé vált.

Az anyakönyvek szerinti vizsgálat hasonló eredményeket hozott. Valamivel ugyan magasabb a névállomány névegyedeinek száma a század anyakönyveinek vizsgálata alapján, mint az összeírások szerint, de a különbség nem jelentős. Újváros 18. századi női lakossága 39-féle keresztnéven élt. Az egész századra vonatkoztatott relatív terhelés 87,2; az egy évre (a megvizsgált 20 év alapján) vetített névterhelés pedig 3,5. Ez azt mutatja, hogy sok azonos keresztnévű személy alkotta a közösséget.

A gyakorisági vizsgálatot a férfineveknél bemutatott módon végeztem el. A női keresztnelveknél, hasonlóan a férfikeresztnelvekhez, találunk egy kiemelkedően kedvelt nevet, ez az *Erzsébet*. Az *Erzsébet* névhez kapcsolódó névadási szokások hasonlóak, mint a férfiaknál a *János* névhez kötődőek. Az öröklődés, a szokás, a hagyomány erősíti a névválasztást, ennek következtében az elnevezettek több mint egy ötöde az *Erzsébet* nevet kapta. Közel 5%-kal alacsonyabb a *Katalin* nevű személyek részesedése (17,7%). Az *Éva* keresztnév sorolható még a nagy gyakoriságúak közé 15,1%-os arányával. Az *Anna* névre kereszteltekhez tartozó érték 9,9%, tehát ez a név kerekítve még ebben az első kategóriában szerepelhet. A 4 nagy gyakoriságú nevet az elnevezettek 64,8%-a viseli.

Közepes gyakoriságúnak tekinthető a 39 névből 9: *Zsuzsanna, Judit, Terézia, Ilona, Rozina, Julianna, Mária, Klára, Zsófia*. Itt az egy névre jutó elnevezés 10 és 1% közötti tartományban mozog. Ebben a kategóriában 300 és 30 között van azoknak az elnevezett személyeknek a száma, akik egy-egy közepes gyakoriságú nevet viseltek (30,1%).

Az 1% alatti elnevezések a 14. pozíciótól kezdődnek. 26 név tartozik ezek közé: *Magdolna, Krisztina, Rozália, Sára, Borbála, Rebeka, Róza, Marianna, Eszter, Alojzia, Johanna, Dorottya, Lídia, Viktória, Eleonóra, Márta, Szabina, Orsolya, Júlia, Annamária*; és még 6, amely csupán egyetlen elnevezettnek a neve: *Margit, Karolina, Antónia, Augusztina, Zenóbia, Ludovika*. Ezen utóbbiaknak 0,3%-os a részesedése a névanyagból.

3. táblázat. A 18. századi női keresztnelvek száma és az elnevezettek aránya

gyakoriság	keresztnelvek száma	elnevezettek (%)	együtt (%)
nagy	4	64,8	94,9
közepes	9	30,1	
kis	26	5,1	5,1
összesen	39	100	100

A nagy és közepes gyakoriságú 13 név az elnevezettek 94,9%-ának a neve. Ez magasabb érték, mint a nagy és közepes gyakoriságú férfikeresztnelveké, és a megszokott keresztnelvek is megterheltebbek. A fennmaradó 26 név tehát csupán 5,1%-nyi népesség elnevezése. Levonható az a következtetés is, hogy az 1–10. név nem mutat olyan egységes, mindegyik felekezetre egyaránt jellemző sorrendiséget, mint azt a férfikeresztnelvek esetén láttuk.

A női keresztnévállományról elmondható, hogy még a férfinévkincsénél is szintelenebb. A 39-féle keresztnévből 22 az 1700-as évek legelején része volt a viselt neveknek. A később megjelenő és viszonylag gyakorivá váló név a II. korszakban belépő *Terézia* és a III. korszaktól választott *Rozália*. Az említett kettő kivételével az új nevek mindegyike kis gyakoriságú. Sőt 6-féle név csupán egy elnevezettnek lett a keresztneve az egész században, ezek az *Antónia, Augusztina, Karolina, Ludovika, Margit, Zenóbia*.

4. táblázat. *A 18. századi női keresztnévállomány korszakonkénti gyarapodása*

I. korszak	Erzsébet, Katalin, Anna, Éva, Zsuzsanna, Judit, Ilona, Mária, Julianna, Klára, Krisztina, Marianna, Magdolna, Zsófia, Rozina, Sára, Júlia, Szabina, Orsolya, Dorottya, Borbála, Rebeka (22-féle név)
II. korszak	Terézia, Johanna, Augusztina, Eszter, Margit, Márta (+6-féle név)
III. korszak	Rozália, Viktória, Anna, Mária (+3-féle név)
IV. korszak	Lídia, Róza, Eleonóra, Alojzia (+4-féle név)
V. korszak	Karolina, Antónia, Ludovika, Zenóbia (+4-féle név)

A női keresztnévállomány 22 nevet tartalmazott a század elején, a férfikeresztnévek száma már ekkor magasabb volt: 28-féle fordult elő. A korszakonkénti gyarapodás nagyobb mértékű a férfinevkinésben. A századvégre pontosan a duplájára nőtt, azaz még 28-féle névvel gazdagodott a férfiaknak választott keresztnévanyag. Egyetlen időszak kivétel a lendületesebb növekedés alól, ez az utolsó, az 5. korszak. A női névállomány további 17-tel emelkedett a század során, azaz nem tudta megduplázni a keresztnévek számát a századvégre sem.

3.2. A névadásban mutatkozó felekezeti különbségek vizsgálatához a születési anyakönyveket használtam fel forrásként. Részletesebben a nyugati keresztény felekezetek keresztnévadásával foglalkozom, azaz a római katolikus, evangélikus és református névválasztással, és csak néhány ponton vetem össze ezt a névanyagot a szerb ortodox keresztnévállománnyal. Ennek az egyik oka az, hogy ennél a közösségnél csak 1777-től található meg az anyakönyvi bejegyzések, a másik pedig az, hogy a névadást irányító vallási, kulturális háttér, a névválasztás hagyománya lényegesen különbözik a másik három felekezetétől.

3.2.1. A felekezetenkénti vizsgálatot a férfikeresztnévvel kezdem. A különböző felekezeteknél hasonlóak a névadási szokások, ahogyan azt a fenti összesítő vizsgálatok is mutatták, és ahogyan az az 5. táblázat adataiból is kiderül.

5. táblázat. *A felekezetek szerinti 1–10. férfikeresztnév*

	r. kat.	%	ev.	%	ref.	%	szerb ortodox	%
1.	János	21,9	János	23,7	János	21,6	Ivan (János)	23,6
2.	József	16,2	István	16,3	István	17,7	Georgije (György)	14,5
3.	István	13,9	Mihály	11,4	Mihály	11,5	Aleksandar (Sándor)	7,2
4.	Mihály	10,1	Pál	6,3	József	7,6	Anastasije (Anasztáz)	7,2
5.	Ferenc	9,8	András	6,2	Ferenc	7,3	Stefan (István)	7,2
6.	Pál	3,8	Ferenc	5,4	Péter	5,0	Atanasije (Atanáz)	5,5
7.	György	3,0	György	4,7	Pál	4,8	Konstantin	5,5
8.	Antal	2,8	József	4,5	András	4,1	Mihailo (Mihály)	5,5
9.	András	2,7	Ádám	3,5	György	4,1	Petar (Péter)	5,5
10.	Ádám	1,8	Márton	3,1	Ádám	3,9	Adam (Ádám)	1,8
össz.		86,0		85,1		87,6		83,5

A katolikusoknál ugyanaz a 4 keresztnév áll az első négy pozícióban, mint az összesített névanyagban, igaz, kicsit eltérő sorrendben. Maradt első helyen a *János* név, a *József* viszont nem a negyedik, hanem a katolikus névanyagban a második helyen áll. Az *István* és a *Mihály* a harmadik és a negyedik helyet foglalta el. Az említett négy nevet viselő elnevezettek aránya kevéssel magasabb, mint az összesített névanyagban: 62,1%.

Az ötödik helyen a *Ferenc* név áll, már 10% alatti részesedéssel. Egészen a 16. helyen található *Imre* névig a közepes gyakoriságúak közé sorolhatók a további keresztnévek: *Pál*, *György*, *Antal*, *András*, *Ádám*, *Márton*, *Ignác*, *Péter*, *Mátyás*, *László*. Ezt a 12 nevet viseli az elnevezettek 33,1%-a. A *Ferenc* ebben a sorban inkább még nagy gyakoriságúnak tekinthető, hiszen a névviselők közel 10%-a ezt a nevet kapta. A többi név részesedése jóval csekélyebb.

A megmaradt 25 néven mindössze 4,8%-nyi elnevezett osztozik: *Sámuel*, *Sándor*, *Gergely*, *Lipót*, *Tamás*, *Jakab*, *Miklós*, *Lőrinc*, *Károly*, *Adalbert*, *Xavér*, *Fülöp*, *Simon*, *Lajos*, *Kristóf*, *Valér*. A nevek közül 9-félét csupán egy-egy elnevezett visel, tehát ezek igen kis gyakoriságúaknak tekinthetők: *Gáspár*, *Sebestyén*, *Dániel*, *Bálint*, *Dávid*, *Henrik*, *Miksa*, *Zsigmond*, *Gábor*.

A leggyakoribb tíz evangélikusoktól használt keresztnév ugyancsak azt jelzi, hogy kevés nevet választott ki a közösség, hiszen az első tíz keresztnév aránya 85,1%-ot tesz ki, tehát a felekezet tagjai ezen a tíz néven kívül csak kis gyakoriságú, ritkán választott neveken osztoztak. A *János* kiemelten kedvelt név ebben a gyülekezetben is, a név részesedése a teljes névanyagból 23,7%. A 2. pozícióban álló *István*-nak több mint 7%-kal alacsonyabb az aránya, de a *Mihály*-lyal együtt mégis nagyon népszerű neveknek tekinthetők. A 4. helytől egyenletesen csökken a különböző keresztnévek százalékos részesedése. A 10. név (*Márton*) a 3,1%-ával is gyakorinak tekinthető, ellentétben a római katolikus gyakori keresztnévvel, ahol egyenletesebb volt az eloszlás, és a 6–10. nevek aránya kisebb volt, mint az evangélikus rangsorban lévőké. A 11–13. helyen álló *Péter*, *Sámuel*, *Mátyás* még a népszerűbb (a névviselők 2–3%-a tartozik ide) nevek közé sorolható. 20-féle keresztnévhez kapcsolódik 1% alatti elnevezett. A kis gyakoriságú, evangélikusok viselte keresztnévek a következők: *Sándor*, *Lőrinc*, *Imre*, *Georg*, *László*, *Gergely*, *Dániel*, *Tóbiás*, *Károly*, *Ferdinánd*, *Gábor*, *Jakab*, *Benedek*, *Simon*, *Gotfrid*, *Kristóf*, *Tamás*, *Dávid*, *Gotláb*, *Fülöp*.

A református elnevezetteknél az első három név sorrendje megegyezik az evangélikus keresztnévek sorrendjével: *János*, *István*, *Mihály*. Ez a három név az elnevezettek 50,9%-át azonosítja. A *József* a közepesen gyakori keresztnévek között van, a negyedik pozícióban. A reformátusoknál volt népszerű ez a név, ők szívesebben választották, mint az evangélikusok. A református gyülekezetben a *József* százalékos arányának emelkedése az egymást követő korszakokban egyértelműen a név növekvő kedveltségét mutatja: 2,7%; 5,5%; 11,1%; 13,6% és a század utolsó két évtizedében 18,4%. Ez az egyetlen olyan keresztnév, amelynek az esetében a névdivat hatással van a keresztnévválasztásra.

A közepesen gyakoriak között 10-féle nevet találunk: *József, Ferenc, Péter, Pál, András, György, Ádám, Sámuel, Márton, Gergely*. A kis gyakoriságúak közé összesen 12-féle név sorolható: *Imre, Sándor, László, Dániel, Miklós, Kristóf*, valamint hat olyan keresztnév, amely csupán egy személynek a neve: *Tamás, Benjámín, Mózes, Vilmos, Károly, Lajos*. Ezeknek a százalékos részesedése mindössze 0,3%.

Az 1–10. név megterheltsége ennél a felekezetnél a legnagyobb, az elnevezettek 87,6%-a osztozik tíz néven.

Az egyes felekezetek névanyagának a névgyakorisági szerkezete hasonló. Alapvető azonosságok fedezhetők fel a tekintetben, hogy mindegyik közösségben 3–4 keresztnéven osztozik a férfi lakosság több mint fele. Szintén szerkezeti azonosságot mutat, hogy az elnevezettek 30–40%-a 10–12 közepes gyakoriságú keresztnévet visel, valamint a kis gyakoriságúak aránya is hasonlóan alacsony, 10% alatt marad. A református névanyag gyakorisági összetétele eltér a másik kettőtől abban, hogy a kis gyakoriságú keresztnévet viselők aránya magasabb, a nevek száma viszont alacsonyabb, mint a másik felekezeteknél.

A szerb ortodox közösség névanyaga jelentősen eltér a nyugati kereszténységhez tartozó másik három vallási felekezetétől, amelynek magyarázata a névválasztási szokásokban, a névadás háttérében álló szentek kultuszában, így a másféle választott nevekben rejlik. Ennek folytán a görögkeleti közösség névanyaga nem hasonlítható össze a többi felekezetével (részletesebben: VARGA 2010a: 3–20).

A három felekezet tagjait a 18. században összesen 56-féle névre keresztelték: ebből 21 keresztnévet mind a három felekezet körében választottak, az elnevezettek aránya azonban felekezetenként olykor jelentős különbségeket mutat (ahogyan például azt a *József* esetében is láttuk). Megállapítható, hogy a keresztnévek között 21-féle név egyezik meg a három felekezet névválasztásában. További 10 keresztnév 2-2 felekezet névkincsében található meg. A maradék 25-féle keresztnév csak az egyik vagy másik közösség keresztnéveként lett része a névanyagnak.

A három felekezet leggyakoribb neveiről az alábbiakat állapíthatjuk meg. Az 1. hely minden esetben a *János* keresztnév. Ez a 18. században rendkívül gyakori keresztnév volt. Ha az ország területéről néhány más vizsgálatot is megnézzünk, azt tapasztaljuk, hogy mindenütt az első helyen található: így van Kalotaszeg névanyagában (B. GERGELY 2005: 97), Gödöllőben (RAÁTZ 1996: 70), a Rábaközben (VARGA 2006: 167). HAJDÚ MIHÁLY az egész ország területére vonatkozóan ábrázolta a leggyakoribb neveket: a 18. századi névtérképeken szinte az ország minden táján ezt a nevet látjuk az első helyen (HAJDÚ 2003: 387, 390, 393). Mindhárom felekezet kedvelt nevei az *István* és a *Mihály*, a két protestáns gyülekezetnél ezek a 2. és 3. legkedveltebb keresztnévek, a katolikusoknál a *József* kedveltsége nagyobb az említettekénél.

6. táblázat. A keresztnévállomány felekezetenkénti azonosságai, különbségei

a nevek több felekezetben azonosak			a nevek csak egy felekezetben találhatóak meg		
3 felekezetnél	2 felekezetnél		római katolikus	evangélikus	református
	r. kat.– evang.	r. kat.– reform.			
János, István, Mihály, József, Ferenc, Pál, András, György, Ádám, Péter, Márton, Sámuel, Imre, Sándor, Gergely, László, Károly, Dániel, Tamás, Kristóf, Lajos	Lőrinc, Jakab, Simon, Gábor, Dávid, Fülöp, Henrik, Mátyás, Zsigmond	Miklós	Antal, Ignác, Lipót, Adalbert, Xavér, Valér, Gáspár, Sebestyén, Bálint, Miksa	Georg, Tóbiás, Ferdinánd, Benedek, Gotfrid, Gotlib, Bertram, Zakariás, Fridrik, Konrád, Illés, Teofil	Benjámín, Mózes, Vilmos

A felekezetek férfitagjainak névadását, névválasztását szemléltetik a fenti táblázat adatai. 56-féle férfit keresztnév fordult elő a század során, ebből 21-féle név mind a három felekezet névadásában jelen volt. A táblázat első oszlopában felsoroltakból az első 12 név az összesített névanyag gyakorisági sorrendjét tükrözi, ezek tekinthetők a korszak gyakori neveinek. Az *Imre*, *Sándor*, *Gergely* és a *László* a közepesen megterhelt nevek közé tartoznak. A *Károly*, *Dániel*, *Tamás*, *Kristóf*, *Lajos* neveket már csak 1–9 személy viselte, kicsi a megterhelésük.

A két-két felekezetben közös keresztnévek száma kisebb. Különös módon olyan keresztnévet nem tartalmaz a névanyag, amelyik csak az evangélikus és a református, azaz a két protestáns közösségnél szerepel, nem fordul elő viszont a katolikusnál. Ezzel szemben a katolikus és evangélikus névkincsben 9 név (az említett 21-en kívül) megegyezik. Ezek mindegyike kis gyakoriságú keresztnév, 1–12 személy választotta (apostolok neve: *Jakab*, *Fülöp*; ószövetségiek: *Dávid*, *Gábor*; valamint a német hatást tükröző *Henrik*). Nagy valószínűséggel az lehet az egyezés oka, hogy mindkét említett vallási közösségben jelen voltak német ajkú lakosok is, tehát nem felekezeti, hanem inkább etnikai magyarázata lehet a hasonló névadási gyakorlatnak. A református és katolikus névanyagban a 21 egyező néven kívül még egy közös keresztnév található, az ugyancsak kis gyakoriságú *Miklós*.

10-féle keresztnév csak a katolikus névanyag része, ezek mindegyike mártírológiumi név. Az *Antal*, *Sebestyén* és a *Leopold* magyar változata a *Lipót*, valamint a *Maximilián* magyar megfelelője a *Miksa* német nevek, illetve német közvetítés hatására népszerűvé vált nevek. Az *Antal* (14.) és *Ignác* (16.) a közepes gyakoriságúak között vannak, a többi viszont kis gyakoriságú név.

12-féle nevet kizárólag az evangélikusok választottak. Mind a 12 ritka előfordulású. Egy részük az ószövetségi nevek közé sorolható ritkán választott név:

Tóbiás, Zakariás, Illés. A másik csoportban a német vagy német származásra utaló keresztnévek találhatóak: *Georg, Ferdinánd, Gotfrid, Gotlib, Bertram, Fridrik, Konrád.* És még két, nem német hatást tükröző mártírológiumi név sorolható ide: *Benedek és Teofil.*

Csak reformátusoktól viselt két ószövetségi név a *Mózes* és a *Benjámín*, s csak e közösség választotta a *Vilmos* keresztnévet is. Mindegyik egyszeri előfordulású keresztnév.

A csak egy felekezettől választott nevek jól tükrözik az általánosan ismert tényeket, miszerint a katolikusokra a mártírológiumi, az evangélikus, pontosabban a protestáns névadásra pedig az ószövetségi névadás a jellemzőbb. A névadási tendenciákban megmutatkozik az is, hogy a német ajkú lakosság főként evangélikus vallású.

3.2.2. A női keresztnévek felekezetenkénti vizsgálata szintén három közösség névanyagára irányul. Az újvárosi női keresztnévállomány nagy gyakoriságú (azaz 10% fölötti részesedésű) nevei között 5-féle név található. Az alábbi táblázatban azt mutatom be, hogy az összesített és a felekezeti névanyagban mely pozícióban és az elnevezettek milyen arányával szerepeltek ezek a nagy gyakoriságú keresztnévek. Ugyanaz az öt keresztnév mindegyik felekezet névválasztásában megtalálható, de a sorrendben és a névhez kapcsolódó elnevezettek arányában különbség mutatkozik.

7. táblázat. A leggyakoribb öt 18. századi női keresztnév

keresztnév	összesített		r. kat.		evangélikus		református		görögkeleti	
	pozíció	%	pozíció	%	pozíció	%	pozíció	%	pozíció	%
Erzsébet	1.	22,1	1.	22,4	1.	21,6	1.	22,8	15.	1,8
Katalin	2.	17,7	2.	18,1	2.	17,8	3.	16,1	1.	26,1
Éva	3.	15,1	4.	12,2	3.	17,5	2.	16,7	14.	1,8
Anna	4.	9,9	3.	13,9	6.	5,4	5.	10,5	3.	7,2
Zsuzsanna	5.	9,5	6.	6,0	4.	11,9	4.	13,7	9.	1,8

A nagy gyakoriságú nevek felekezet szerinti helyzetének áttekintésekor azt láthatjuk, hogy az ötféle név az első hat sorrendi hely valamelyikén szerepel a különböző gyakorisági listákon (kivétel ez alól a szerb ortodox névadás, de erről részletesebben VARGA 2010a: 3–20). A leggyakoribb az *Erzsébet*, amely minden felekezetenél mindig az 1. helyen áll, majd a *Katalin* következik a sorban. Az *Éva* a református és evangélikus közösségekben gyakoribb, mint a katolikusoknál, azaz a protestáns névadás jobban kedveli ezt a keresztnévet. Az *Anna* névre keresztelt elnevezettek aránya a katolikusoknál a legmagasabb, a reformátusoknál is a leggyakoribbak közé tartozott, az evangélikusoknál viszont a közepesen megterhelt nevek között helyezkedett el, itt az elnevezettek részesedése 5,4%. A *Zsuzsanna* név az összesítésben az 5., a protestáns felekezetek listáin viszont a 4. helyet kapta. Az elnevezettek arányai alapján mindkét felekezet leggyakoribb keresztnéve

nevei között szerepelt, a katolikusoknál a 6,0%-os részesedése folytán viszont nincs a legtöbbször választottak között.

HAJDÚ MIHÁLY bemutatta, hogy az ország különböző területein a 18. században mely női keresztnévek voltak a leggyakoribbak (2003: 384–394). Az *Erzsébet*, *Katalin*, *Anna* neveket mindenütt ott találjuk a legtöbbször választottak között, de mellettük az újvárosi névanyagban az országosnál jóval előkelőbb pozícióban megjelent a *Judit*, *Ilona* és *Mária* név is. A *Zsuzsanna* név viszont az ország egyetlen táján sem emelkedett a leggyakoribb öt közé: országosan a 12., a 9., majd a 6. helyen állt a 18. században (HAJDÚ 2003: 384–394), az újvárosi névválasztások eredményeként viszont a 4. és az 5. a rangsorban.

A női keresztnévek között 16 név mindhárom felekezet névadásában megtalálható, további 6 pedig két-két felekezet névanyagában volt jelen. A legnagyobb gyakoriságúak — amint azt fentebb láttuk — mindegyik felekezet névválasztásának részét képezik. A két-két vallási közösség névanyagában meglévők közül a gyakori előfordulású *Terézia*, *Rozina* és *Rozália* emelkedik ki.

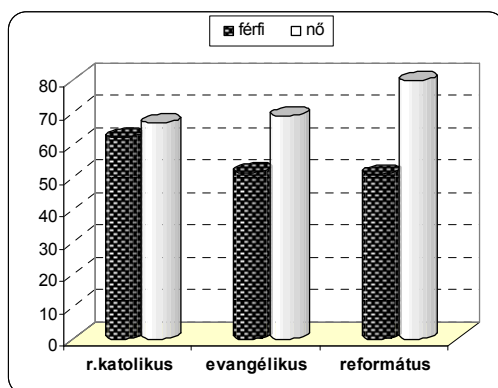
Az evangélikus és református névanyagban egyetlen közös keresztnév, a későbbiekben tipikus evangélikus keresztnévvé váló *Lídia* szerepelt. A csak egyetlen felekezet névadásában megjelenő nevek általában ritka és különlegesen új (*Zenóbia*) vagy éppen kihalt, abban az időszakban régiesnek számító keresztnévek (*Dorottya*).

8. táblázat. *A női keresztnévállomány felekezetenkénti azonosságai, különbségei*

a nevek több felekezetben azonosak			a nevek csak egy felekezetben található meg		
3 felekezetnél	2 felekezetnél		r. katolikus	evangélikus	református
	r. kat.– evang.	ev.– reform.			
Erzsébet, Katalin, Éva, Anna, Zsuzsanna, Judit, Julianna, Klára, Ilona, Zsófia, Sára, Mária, Rebeka, Krisztina, Magdolna, Borbála	Terézia, Rozina, Rozália, Márta, Marianna	Lídia	Róza, Eszter, Alojzia, Viktória, Eleonóra, Margit, Karolina, Antónia	Júlia, Augusztina, Johanna, Dorotty, Szabina, Orsolya, Zenóbia, Ludovika	Annamária

3.2.3. A férfi- és a női keresztnévek felekezeti jellemzőit emeli ki az alábbi diagram. Egymás mellett láthatók azoknak a leggyakoribb férfi- és női keresztnéveknek az arányai, amelyek 10%-nál több elnevezett nevét adják. Megállapítható ismételten, hogy a női nevek jóval megterheltebbek, mint a férfikeresztnévek. Ez azt mutatja, hogy a női keresztnévállomány a 18. században lényegesen színtelenebb volt, mint a férfiaké. Hiszen a női elnevezettek 70-80%-a mindössze 4-5 néven osztozott, a férfiaknál alacsonyabbak az értékek, közülük 50-60% viselt nagy gyakoriságú nevet.

2. diagram. A leggyakoribb férfi- és női keresztnévek százalékos aránya

A számadatok és a hozzájuk fűződő háttérismeretek elemzése alapján levonható az a következtetés, hogy felekezetenként részben eltérőek a névhasználati szokások. Vannak olyan nevek, amelyek vallási hovatartozástól függetlenül kedveltek és állandóan részei a névkincsnek, viszont bizonyos nevek választását a vallási közösség névadási szokásai indokolják, és használatát a hagyománytisztelést erősíti. A vallási meghatározottság nem érvényesült azon keresztnévek adásában, amelyek mindenütt közkedveltek, amelyek mindegyik felekezet névanyagában végig megtalálhatók. Az újvárosi keresztnévállományban ezek a következők: *János, István, Mihály, Ferenc, András, Pál, Péter, József* férfinevek, és *Erzsébet, Katalin, Anna, Éva, Zsuzsanna, Judit* női nevek. A férfi névállományban a katolikusok választásában a felsoroltakon kívül az *Imre*, az evangélikusokéban a *Mátyás* és a *Sámuel* található meg. A női nevek között a katolikusok névállományában még a *Klára*, az evangélikusokéban a *Zsófia* és a *Rozina* nevek szerepeltek. Ezen keresztnévek választásában a vallási kötődés is megmutatkozik.

Az alábbi táblázatban számadatokkal szemléltettem a névállomány egyes vallási és kronológiai rétegein belüli arányokat. Az első oszlopban a felekezetek összes választott nevének a száma, majd az I. korszak neveinek a száma és végül a törzsökös, azaz a század folyamán valamennyi korszakban választott nevek mennyisége szerepel.

9. táblázat. Az összes választott név és a törzsökös nevek

	összes választott név		az I. korszak nevei		törzsökös nevek	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
r. katolikus	41	29	20	13	11	8
evangélikus	42	30	24	24	12	9
református	25	18	16	17	8	6

A felekezetek közötti különbség az itt bemutatott összefüggésben jelentéktelen. Az összes választott név 27, illetve 27,8%-a van jelen folyamatosan a viselt

nevek között a katolikusoknál, 29 és 30% az evangélikusoknál, 32 és 33% a reformátusoknál. A néhány százalékos különbség azt mutatja, hogy a katolikus névanyag enged teret leginkább a változásoknak, a református névkincs pedig a legkevésbé, ez a közösség ragaszkodik legerőteljesebben a hagyományhoz. A névválasztásban a nemek közötti különbség sem mutat jelentős eltérést, kivéve abban, hogy a női névegyedek száma jóval alacsonyabb a férfiaknak választott nevek számánál. A katolikusoknál azonosak a nemek közti százalékos értékek, a protestánsoknál 1-1%-nyi különbség mutatkozik, ami azt jelezheti, hogy a nők valamivel jobban kötődnek a hagyományhoz.

Mint ismert, a középkortól kezdve a német névadásban szokás volt a több keresztnév adományozása. Ez jellemezte az Újvárosba betelepült evangélikus vallású német közösség névválasztását is. Ebben a közösségben a század elejétől kezdve élt a több keresztnév választásának szokása, a századvégre azonban ez szinte teljesen megszűnt. Ezzel mutat párhuzamot az a jelenség, hogy a *Georg*, *Bertram*, *Gotlib* stb. német névadási szokást hordozó neveket nem vagy csak igen ritkán választották már a századvégen. Azaz a betelepült német ajkú lakosság átvette a magyar névadási szokásokat, névtani értelemben asszimilálódni kezdett. Ugyanígy a több keresztnév választását is feladták igazodva a magyar szokásrendhez, hiszen abban az időben magyar nyelvterületen ez még nem jellemezte a névválasztást. Hogy ez valóban így történhetett, arról a helytörténet bőséges adalékot szolgáltat (a Vaterland című újságnak például a Hazánk nevet adták, a német alapítványok a német nyelvű színpatszázás helyett a magyar nyelvűt támogatták, és a reformkortól megkezdődött a családnevek magyarosítása stb.).

3.3. A különböző társadalmi státuszú személyek névadásában általában eltérések mutatkoznak. Az alábbiakban Újváros népességében jelen levő két társadalmi csoport névadási szokását vizsgálom. A település férfilekosságán belül nagy részt képviselnek a különböző kézműves mesterséget folytatók, illetve gazdasági és társadalmi súlyukat tekintve a mesterekkel egyenrangú kereskedők. Rajtuk kívül a *napszámos* szóval megjelölt, szegényebb réteghez tartozó férfiak száma meghatározó. Éppen ezért a kézművesek és kereskedők, valamint másodikként a napszámos férfilekosság névanyagát vizsgálom meg szociológiai megközelítésből.

A Győr és külvárosai történelmét, társadalmi helyzetét kutatók megállapítják, hogy a töröktől való megszabadulás után (1598) a városnak és közvetlen környékének a lélekszáma folyamatosan emelkedett. „Sok idegen hangzású, elsősorban német név található az összeírásokban, ugyanis a katonasággal együtt idegen iparosok jönnek a városba. ... a polgárság a XVIII. században meglehetősen vegyes nemzetiségi összetételű” (CSIZMADIA 1993: 70). Ugyanezt jelzik a névtani vizsgálatok is. Az 1787-es összeírás családnevei a nyelvi eredet alapján azt mutatják, hogy a lakosság 62,4%-a magyar alapszavú, míg a 37,6%-a nem magyar (főként német) alapszavú családnevet visel. Győr belvárosában a családnevek 49,4%-a, a külvárosokban 17,2%-a német eredetű (VARGA 2008: 20).

Korábbi források — például az 1703-ban készült telekkönyvi összeírás — házsorok szerint haladtak a különböző utcákon, így ezekből megtudható, hogy a győri városfalhoz közeli területeken csekély számú nemes, távolabb a hajdúk, majd a mesteremberek és a háztulajdonnal nem rendelkezők éltek (Győri Újvárosnak Conscriptioja In Anno 1703. Die 9 Jully).

Az összeírásokban a nőkről általában kevesebb információ szól, mint a férfiakról. Néha családfőként őket jelölik meg, de inkább csak a *feleség, özvegy, leánya* vagy egyéb családhoz tartozást kifejező szó áll a név után.

3.3.1. A férfiak keresztnévét az 1787-es összeírásban a személynév mellett álló, különböző társadalmi helyzetre utaló bejegyzések alapján elemezve jól kirajzolódik, hogy az egyes területeken mely társadalmi rétegek éltek. 48 családfő neve mellett a nemes, 84 esetben a polgár megjelölés állt, 21 családfő katonasághoz kapcsolódó foglalkozást üzött, 31 család feje pedig valamely közszolgai feladatot látott el. 38 családfő sorolható az újlakos kategóriába, közülük néhányat koldusként nevez meg az összeíró, a többi a családnév alapján cigány származású lehetett. A felsoroltakon túl két nagyobb csoport rajzolódik ki, amelynek egyikét a kézműves mesteremberek és a kereskedők alkotják: 212 családnév sorolható ide. A másikba a napszámosok tartoznak 249 családfővel. Megállapítható tehát, hogy Újváros lakosságának egy harmada napszámosként kereste a kenyerét, egy másik harmada kézműves és kereskedő volt, a harmadik harmadba pedig a nemestől a polgáron át a koldusig lehetett besorolni a lakosságot.

A mesterségek közül a leggyakoribb a szabó volt, amelynek különböző megnevezései fordultak elő: *német szabó* (a katonaságnak dolgozott), *magyar szabó* (a magyar civil lakosságot látta el), *nadrágszabó, szűrszabó*. De egyéb textilművesek megnevezését is olvashatjuk: *szűcs, kesztyűcsináló, harisnyakötő, gombkötő, selyemfőstő (selemfőstő), posztó készítő, pántlikás*.

A másik nagyon sokak által üzött foglalkozás a varga, ezek között is elkülönült a *német varga, magyar varga* és a *csizmadia*. Szintén nagyon sok fazekas dolgozott Újvárosban: *fazokas, mázos fazokas* megjelöléssel olvashatók, emellett mészáros vagy ennek rokon szakmái: *disznó mészáros, hentes, húsfűstölő*, valamint sok molnármester és molnárlegény.

Természetesen minden egyéb fontosabb mesterség képviselve volt, mint a *ta-kács, ács, tímár, asztalos, kovács, szíjártó, üveges, deszkás, bognár, landkocsis mester, festő (főstő), pintér, kőműves (kőműves), szappanfőző (szappanyfőző; szappanyos), kötélgyártó (kötéljártó), könyvnyomtató*. Vagy a vendéglátással, kereskedelemmel kapcsolatos foglalkozásokat is megtalálhatjuk, mint a *pálinkás, pálinka ígető, boráruló, sörfőző, korcsolás, kávéfőző, kereskedő, kalmár, fazekkel kereskedő; korcsmáros, vendégfogadás, vásár, kelner, musicus, hegedűs*.

Sok egyéb mesterség fordult még elő: *téglaígető, téglavető, téglamester, kőcsináló, szalmaszék csináló, nádverő, szecskametsző, utczarakó mester, só masaló?, tobákcsináló, kenyérsütő, sütő, pékmester, bábsütő, kertész, majorgazda, halász*.

A közhivatalnokok, értelmiségiek között akad vámos, *közlegén*, katona, káplár, iskolamester, *chirurgus*, hajdú, város hajdúja (*városhajdú*), harangozó, deák, református prédikátor, *geometra*, adminisztrátor, káplán, kispap, *folajtár*, *betegek szolgálója*, *iczakai vigyázó*, *vigyázó*, városbíró.

A szolgák között nagy számban akadnak kocsisok: kocsis, *landkocsis* (*landkocsis* szolgál), fuvaros, *fuvaros kocsis*, város kocsisa. És van *göbölös*, *ökörhajtó*, *taligás* és sok napszámos.

Emellett még nincstelenek, koldusok is jelen voltak Újváros népességében. Ebben a kategóriában a koldus, zsellér megnevezésén túl az *újlakos*, *újlakos musicus*, *új Polgár* kifejezések találhatóak meg. Előfordult, hogy a foglalkozást néha jelöletlenül hagyta az összeíró.

A családi, vagyoni állapotot általában szintén rögzítették: *a ház ura*, *gazda*, *özvegy*, *a felesége elhagyta*; vagy a fiatalok esetében: *fia*, *mostoha fia*, *nőtlen megjegyzésekkel*. Néha a rokoni kapcsolatokra is fény derült: *gazda veje*, *a Battyánál van*, *az öreg atyánál lakik*, *Pápai fi árva*; *kosztosné attyafia*; *attyafia a gazdának*.

A II. József-féle összeírásnak fontos célkitűzése volt az is, hogy a katonai szolgálatra alkalmas vagy alkalmatlan személyeket elkülönítse. Így a testalkatra vagy testi fogyatékosra vonatkozó kifejezések szintén belekerültek a férfiakra vonatkozó feljegyzések sorába. A testalkatról megjegyzi az összeírást végző személy, hogy *kicsin* (érdekes módon ez a leggyakoribb bejegyzés!), *igen kicsin*, *középszerű*, és nagyon ritkán olvasható, hogy *nagy*. A fiatal férfiakra vonatkozó különböző testi fogyatékoságokat ugyancsak lejegyezték: *rövid lábú*, *egy szemivel hibás*, *görbe hátú*, *nyomorék*, *hebegő*, *nyavalás*, *vizibetegségben van*.

A két legjelentősebb csoportban — azaz a napszámos, valamint a kézműves, kereskedő rétegben — az apák által viselt keresztnévek állománya eltért egymástól. 38-féle keresztnév található a mesteremberek, kereskedők által viselt névkincsben. Ezzel szemben 22-féle keresztnéven osztoztak a napszámosként élő emberek. Gyakorisági sorrendben ez utóbbi csoport keresztnévei a következők: *János*, *István*, *Mihály*, *György*, *András*, *Pál*, *Ferenc*, *József*, *Péter*, *Mátyás*, *Ádám*, *Márton*, *Lőrinc*, *Sándor*, *Antal*, *László*, *Tamás*, *Sámuel*, *Simon*, *Imre*, *Ignác*, *Bernárd*.

A mesteremberek, kereskedők által viselt keresztnévek nagyobb gazdagságot mutatnak, noha a névviselők száma alacsonyabb: 212 fő, míg a napszámos családoké 249. A gyakoriságot követő sorrend az alábbi: *János*, *István*, *József*, *Mihály*, *Ferenc*, *György*, *Pál*, *Mátyás*, *Ádám*, *András*, *Antal*, *Márton*, *Ignác*, *Károly*, *László*, *Lőrinc*, *Sámuel*, *Péter*, *Tamás*, *Sándor*, *Simon*, *Imre*, *Albert*, *Bernárd*, *Demeter*, *Henrik Jakab*, *Konstantin*, *Krisztián*, *Leopold*, *Márk*, *Maximilián*, *Miklós*, *Prokop*, *Sebestyén*, *Valér*, *Vencel*, *Vilhelm*.

A nevek átlagos megterheltsége nem azonos a két csoportban. A napszámosok által viselt nevek átlagos névterhelési mutatószáma 11,3, a mestereké 5,6. Már ez is jelzi az előzőeknél az egyhangúbb névválasztást, a sok egyező ke-

resztnévviselést, az utóbbi csoportban pedig a névkincs változatosságát. Mindkét társadalmi réteg esetén azonos a névgyakoriság a legtöbbször választott nevek esetében. A divatosá váló neveknel azonban mutatkozik különbség. A *János*, *István*, *Mihály* minden közösségnél az élen áll. Azonban a *József* név választása a kézműves, kereskedő rétegnél gyakoribb, mint a napszámosoknál.

A két csoport keresztnéveinek gyakorisági sorrendjében szintén fontos jelzéseket találunk a két különböző szociokulturális háttérrel bíró közösség névadási szokásaira vonatkozóan. Ezt a század során egyre divatosabbá vált *József* keresztnév választása jelzi legjobban. A fentiekben már bemutattam e keresztnévnek a névélettanát. Mint ismert, a kézműves és a kereskedő réteg mindig is mozgékony része volt a társadalomnak, nyitottabb világszemlélettel és főként — a mobilitása folytán — sok idegenből, azaz távolabbi tájról, más országból érkezett taggal. Ebben a csoportban a *József* a 3. leggyakrabban választott, a napszámosok kategóriájában pedig kedveltség tekintetében a 8. helyen álló keresztnév.

A két csoport nevei között 22 azonos keresztnév van, azaz valamennyi, a napszámosok által viselt név megtalálható a másik csoportban is. De emellett sok újjal is gyarapodott, mint az egyre kedveltebbé váló *Károly* vagy a német névadási szokásokra utaló *Albert*, *Krisztián*, *Leopold*, *Maximilián*, *Prokop*, *Sebestyén*, *Vilhelm*, illetve a szerb ortodoxok körében népszerű *Konstantin* és *Miklós* keresztnévvel. A *Valér* és *Vencel* nevek szintén az idegen (morva) betelepülőkre utalnak. Megállapítható tehát, hogy a napszámos réteg neveinek egyhangúsága a falusi lakosság névadási szokásait idézi fel (VARGA 2006: 170), míg a mesterek által viselt névanyag a városi lakosság vallási, származási sokszínűségére vet fényt.

Ugyancsak a két társadalmi csoport eltérő kulturális hátterét, a hagyományokhoz kötődő különbözőségét mutatja a névadási szokások egy másik mozzanata, nevezetesen a szülői keresztnév átörökítése. A napszámosok esetén 393 fiúgyermek neve szerepelt az összeírásban, ebből 134 örökölte az apa keresztnévét (34,4%). A 134 öröklött keresztnévet főként az elsőszülött fiúgyermek kapta, az öröklött nevek 68,9%-ában. A 2. fiúnak már ritkábban adták az apai keresztnévet (25,9%), a 3. (3,7%), 4. vagy 5. gyermeknek pedig csak rendkívül ritka esetben. A 22-féle apai keresztnév közül 15-féle keresztnévet (ez a nevek 68,2%-a) örökölték a gyermekek. Hétféle név esetén az apa neve nem szállt át a fiúra, ezek az alábbiak: *Lőrinc*, *Sándor*, *Antal*, *Simon*, *Imre*, *Ignác*, *Bernárd*.

A mesteremberek fiúgyermekének a száma 429, és közülük öröklött keresztnévet visel 119 gyermek (27,7%). Ebből a nevek 59,7%-át az első gyermek örökölte, 30,3%-át a 2. fiú és 7,6%-ot a 3. fiúgyermek. A 4. és 5. gyermek csak elvétve kapta az apa keresztnévét. A 38-féle névből 27-féle apai keresztnév öröklődött (71,1%), ez magasabb arány, mint ami a napszámosoknál kimutatható. Amennyiben a gyermekek a *Sándor*, *Bernárd*, *Demeter*, *Henrik*, *Leopold*, *Márk*, *Maximilián*, *Prokop*, *Sebestyén*, *Vencel*, *Vilhelm* keresztnéveket kapták a keresztségben (11-féle keresztnév), azokat nem az apától örökölték.

A mesteremberek szülői generációjában is változatosabb a viselt névkincs, és az átörökített nevek is nagyobb tarkaságot mutatnak, mint ami a napszámok névanyagában tapasztalható volt. Némely ritka, az adott etnikai közösségre jellemző keresztnév, mint a *Konstantin* vagy a *Krisztián* tovább élt a fiúk nevében, a legtöbb viszont megmaradt apai névként, nem kapta meg a következő generáció.

Nyilvánvalóan nemcsak a szülőtől örökölhette a gyermek a nevét, hanem a nagyszülőktől vagy igen sokszor a keresztszülőktől. A többes névadás vizsgálatának eredményei szerint a keresztszülőtől gyakrabban örökölt a gyermek keresztnévet, mint a szülőtől. Az újvárosi evangélikus felekezetben a 18. század közepén jellemző volt a több keresztnév választása. Ők ugyanis főként német ajkú betelepülők voltak, és körükben ekkor még élt a hazájukból hozott több keresztnév adásának szokása. A lutheránus közösség esetén a század közepén a választott kettős keresztneveknek gyakran öröklődött valamelyik eleme. A század közepén az apai nevet a fiúgyermekek 14, a keresztapa nevét a fiúk 24,4%-a kapta.

3.3.2. A női keresztnévállomány összetétele, öröklődése szintén jól vizsgálható az összeírás alapján. Az összeírásokba általában abban az esetben került be asszonyokról a nevükön kívül más adat is, amikor őket tekintették családfőnek. Ilyenkor jelölték a volt férj vagy esetleg az asszony foglalkozását. Többek között az alábbi bejegyzések találhatók meg az asszonynevek mellett: *varróné, fonyóné, fejkötő varró, fejkötő csinálóné, szakácsné, gazdáné, kofáné, napszámosné, szároz dajka, szoptató dajka, kapitáné* (kapitányné); *volt purgerné* (Bürger: polgár). A *-né* képző funkciója a női munkaerő vagy a férjhezett állapot jelzése volt. A *gazdáné, napszámosné, kapitáné, purgerné* bejegyzések bizonyosan a volt férj társadalmi helyzetére utaltak, viszont a *varróné, kofáné*-féle szavak az asszonyról közvetítettek információt.

A nők családi állapotát sokféle módon rögzítették. Amennyiben a családfői szerepet töltötte be, akkor általában az *özvegy* szó került a név után, de szerepelt a *familia fő* vagy az *ura elhadta* kifejezés is. A különböző családi státuszt vagy rokoni fokozatot is lejegyezték. A legáltalánosabb a *feleség* és a *leánya* megnevezés. De találhatók a *férnél van; gazdaasszony anyja; gazda huga; mostoha leánya; gazdaasszony ötse (leány!); nennye Leánkája; gazdaasszony unokája; meg esett személy, fattyú; örökben tartya; örökben fogadott; egytesvérje huga; Egy Tesvérjétül az Gazdának; árva; a nényénél van; menyénél van* és további kifejezések. Az összeírásban szerepelt a családhoz nem tartozó szolgálószemélyek neve is. Az ő státuszukat a *szolgáló*, vagy ha fiatal, sőt gyermekkorú, akkor a *szolgálócska, gyermekszolgáló* kifejezéssel nevezték meg.

Amikor özvegyasszony a családfő, akkor az összeíró a nő teljes nevét következetesen a meghalt férj családnéve és az asszony keresztnéve összekapcsolásával rögzítette. Egy példa erre a típusú asszonynévre: az összeíró lap fejlécében

látható a háztulajdonos neve: *Czitademi István özvegye*, a lapon pedig sorolja a házban élőket, kezdve az asszonnyal: *Czitademi Örsebeth, özvegy*.

A női keresztnévek lejegyzése sokkal sokszínűbben történt, mint a férfiak esetén, ahol szinte kivétel nélkül a teljes keresztnévet írta be az összeírást végző személy. A női neveknél mind az anyák, mind pedig a lányok nevével gyakori a becéző névforma: *Örse, Kata, Kati, Marinka, Rusinka* (Fruzsina), *Susa, Judka, Rusa*. Vannak azonban olyan keresztnévek, amelyeket mindig teljes alakban írtak be: *Éva, Ilona, Theresia, Klára, Magdolna*. Szintén következetesen járt el az összeíró személy abban, hogy a viszonylag ritka *Orsolya* keresztnévet *Ursula*-ként rögzítette. Igaz, hogy a családnév alapján a legtöbb esetben arra következtethetünk, hogy német anyanyelvűek választása ez a név (például *Volmut, Hackl* családnév utal a származásra). Az *Ilona* keresztnévet viszont a szerb ortodox közösség tagjai kedvelték, amit szintén a családnevek igazoltak: a *Dursa, Ikonom* (a szerb ortodox születési anyakönyvekből ismerjük) családnevüeknél találkoztunk például ezzel a névválasztással.

Az alábbiakban azt tárgyalom, hogy az anyák keresztnéve milyen mértékben öröklődött a leányok keresztnévében. 1313 leánygyermek nevét írták össze, ebből 291 leánynév tekinthető az anyától örököltnek (22,2%). Az örökölt keresztnévek 63,6%-át az első leánygyermek kapta, 28,2%-nyit pedig a második. A 3. vagy 4. gyermeknek már egyre ritkábban adták az anya nevét.

A családos asszonyok 23-féle keresztnévűből 17 öröklődött tovább, 6-féle viszont nem az anyai nevek választása miatt szerepelt a leánynevek között. Nem öröklődött az *Ágnes, Eleonóra, Franciska, Gertrúd, Orsolya, Zsófia*, viszont a *Gertrúd* kivételével valamennyi ott van a következő generáció névválasztásában.

A férfikeresztnéveknél már említett többes keresztnévadás az evangélikus közösségekre volt jellemző: ebben a felekezetben a század közepén a választott kettős keresztnéveknek gyakran öröklődött valamelyik eleme. Az anyai nevet a leánygyermek 12,5, a keresztanya nevét a leányok 18,8%-a kapta. Tehát a keresztanya vagy általában mondhatjuk, hogy a keresztszülő nevét — főként az evangélikusok névadásában, ahol több keresztszülő párt kértek fel erre a szerepre — a szülői keresztnévnél gyakrabban örökölte a gyermek.

4. Összegzésként megállapítható, hogy a kétféle forrás felhasználásával árnyalt kép alakult ki a 18. századi újjvárosi keresztnévadási szokásokról. A szocioonomasztikai közelítés eredményeként látható, hogy ebben az évszázadban a névadást még a hagyomány ereje és nem a névdivat irányította.

A választott keresztnévek száma nagyon alacsony mindkét nem esetében (férfinév: 56-féle, női: 39-féle). Az egymást váltó nemzedékek névválasztásában sem mutatkozott lényeges különbség, hiszen a férfiaknál 45, majd 41, a nőknél 23, majd 30-féle nevet választottak. Emellett az tűnik fel, hogy a női névanyag jóval egyhangúbb, szegényesebb, mint a férfiaké. Igazolja ezt az imént idézett választott névgyedek száma, illetve az, hogy a század folyamán a névadásba

bevont férfinevek mennyisége az első korszaktól az utolsóig 100, míg a női neveké csak 77,3%-kal emelkedett (a férfinevek száma: 28+28; a női nevek száma: 22+17). Továbbá különbség van a két nem által viselt nevek megterhelésében is. Ugyanis gyakori (nagy és közepes gyakoriságú) keresztnévet a férfiaknak a 92,3%-a, a nőknek pedig a 94,9%-a kapott.

A három felekezet keresztnévállományának összetétele, a névállomány szerkezete nagyon hasonló. Ezt a szoros egymás mellett élés és a közös etnikai gyökerek magyarázhatják. A század során viselt 56-féle férfinévnek a 44,6%-át, a 39-féle női névnek pedig a 41%-át mindhárom felekezet viselte. Sok közös vonás tapasztalható a katolikus és az evangélikus névadás között, amelynek az oka, hogy közöttük, főleg az evangélikusok között, sok a német anyanyelvű, így a német névadási szokások befolyásolták a névválasztást. Helytörténeti és családnévvizsgálatok alapján tudjuk, hogy a reformátusok mindannyian magyar anyanyelvűek voltak. A választott keresztneveik is azt mutatják, hogy ők ragaszkodtak legjobban a felekezetükben élő hagyományokhoz. Néhány keresztnév azonban mutatja a valláshoz kötődő névadási szokásokat (például: *Antal, Sámuel, Zsuzsanna*).

Újváros népességét a 18. században jelentős társadalmi rétegezettség jellemezte. A névkincs elemzése megmutatta, hogy a kereskedők és kézművesek névválasztása a napszámosokénál színesebb, a viselt nevek száma magasabb volt. Az előbbi csoport hagyományoktól való gyorsabb elszakadását igazolja az is, hogy kevesebb keresztnévet örökítettek át a fiaikra, ugyanis mindössze a gyermekek 27,7%-a kapta meg az apa nevét, míg a napszámosoknál ez az arány 34,4%-ot tett ki. A női névállományban csak a leánygyermek 22,2%-a örökölte az anyai nevet, ennek ellenére a női nevek száma alacsony, a névkincs összetétele az egész század folyamán alig változott.

VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA

Irodalom

- BÁLINT SÁNDOR (1977): *Ünnepi kalendárium*. 1–3. Budapest, Szent István Társulat.
- CSIZMADIA ANDOR (1993): A bácsai prediális szék a 17–19. században. In: GECSÉNYI LAJOS szerk.: *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*. Győr, Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár.
- FÜLÖP LÁSZLÓ (1990): *A Somogy megyei Vízmente személynevei. (1722–1900)*. Magyar Névtani Dolgozatok 86. Budapest, ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névtani Munkaközössége.
- B. GERGELY PIROSKA (2005): *Kalotaszeg magyar kereszt- és becenevei*. Magyar Névtani Értekezések 1. Budapest–Miskolc, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete Névkutató Munkaközössége.

- HAJDÚ MIHÁLY (2003): *Általános és magyar névtan. (Személynevek)*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN (2008): A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 46: 5–20.
- RAÁTZ JUDIT (1996): *Gödöllő személynevei. (1722–1895)*. Magyar Névtani Dolgozatok 144. Budapest, ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névtani Munkaközössége.
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA (2006): *Történeti személynevek a Rábaközéből (1690–1895)*. Győr, Famulus Bt.
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA (2008): Győri családnevek a 18. század közepén. *Eruditio — Educatio* 4: 11–27.
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA (2010a): A szerb ortodox közösség keresztnév-választási szokásai Győr-Újvárosban a 18. században. *Eruditio — Educatio* 1–2: 3–20.
- VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA (2010): Több keresztnév választása a 18. században Újvárosban. *Névtani Értesítő* 32: 35–47.